

**Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа № 1 с. Серноводское»**

**ВЫПИСКА
ИЗ ОСНОВНОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ НАЧАЛЬНОГО
ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**РАБОЧАЯ ПРОГРАММА УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА
«ЛИТЕРАТУРНОЕ ЧТЕНИЕ НА РОДНОМ (ЧЕЧЕНСКОМ) ЯЗЫКЕ»**

Уровень: начальное общее образование

**Составители:
учителя МО начальных классов**

с. Серноводское, 2023 г.

КХЕТОРАН КЕХАТ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметехула (предметан дакъа «Ненан мотт а, ненан маттахь йешар а») йолчу программийукъадогӀу кхеторан йоза, Iаморан чулацам, дешаран предметан кхочушдан лору жамIаш, тематически планировани.

Кхеторан йозано гойту йукъара Iалашонаш а, предмет Iаморан декхарш а, ткъа иштта чулацам къасторан некъаш а, коьртачу тематически дакъойн маххадор а, «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан дешаран планехь йолу меттиг а.

Программо шерашца билгалбо дешаран предметан чулацам а, дешархой «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан гIирсашца Iаморан а, кхетош-кхиоран а, кхиоран а методически коьрта стратегиш а.

Хила леринчу жамIаша йукъалоцу дешаран берриге а муьрехь хила деза личностни и, метапредметни а жамIаш а, ткъа иштта дешаран хIора шеран предметни жамIаш а.

Тематически планированехь буйцу программин чулацам билгалдаьхначу чулацаман дакъошца, гIуллакх кхочушдаран характеристика схайоьллу, хIара йа важа тема Iаморехь лелор пайде долу некъаш а, кепаш а йовзуьйту.

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт бу, оьрсийн маттаца цхьаьна Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу гIуллакхо дика хьелаш кхуллу и мотт Iалашбан а, кхион а. I-4-чу классашкахь «Ненан мотт а, ненан литература» а предметан декъехь хьобхуш йу ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар, иза тIехьажийна йу дешархойн кхетаман-довзаран, хьасене хиларан, исбаьхьаллин-эстетикин таронаш кхион а, гIиллакх-оьздангаллин мехала болу хьежамаш кхолла а, бер нохчийн къоман культурина тIеозон а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет – гуманитарин дешаран коьртачех цхьа предмет йу, цо адам кхиаран кхетаман а, гIиллакх-оьздангаллин а тIегIа билгалдо. Литературин дешаро гIо до йешаран а, литература талларан а мехалла а ша кхидIа кхиарехь мел ладаме ду хууш а, шена хетачун бух балон а, барта а, йозанца а шена хетарг охьадилла хууш а волу йешархо кхион а; хIара дуьне а, кху дуьненахь ша а вовзаран гIирс санна, йешар оьшуш хила а, стеган а, йукъараллин а йукъаметтигаш шера хилийта а.

Программо йукъалоцу кхеторан йоза, а, предмет дIалацаран хила лерина жамIаш, а, предметан чулацам, а, программин хIора дакъа Iамон лерина долу сахьташ билгал, а дохуш, тематикин планировани, а, дарсел арахьарчу гIуллакхийн план а.

ХIара программа лерина йу ненан (нохчийн) меттан, а, литературин, а хьехархошна «Ненан (нохчийн) литература» предметана дешаран, а, белхан, а программаш хIиттон бухе йилла. Авторийн, а, белхан, а программаш йазйечеран йиш йу дешаран материал дIакхачорехь, хIотторехь, а, сахьташ теманашка, а, дакъошка, а декъарехь шайна зеделлачух пайдаэца.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан герггара белхан программа кечийна йу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран программа кхочушйечу хьукматашна. Программа тIехьажийна йу дешаран хьукматашна а, хьехархошна а методически гIо дарна, цо таро лур йу:

1) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предмет хьехаран процессехь Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдина долу адаман кхиаран,

метапредметни, предметни дешаран жамIаш кхузаманан лехамашца догIуш кхочушдан;

2) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан Iаморан хила лерина жамIаш а, чулацам а ФГОС НОО а; йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран герггарчу хьесапан коьртачу программца (йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2015-чу шеран 8-чу апрелехь № 1/15 протоколаца йинчу редакцехь) а; кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программца (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2020-чу шеран 2-чу июнехь № 2/20 протоколаца бинчу сацамца) а догIуш, дешаран шерашца билгалдан а, структура хIоттон а;

3) Билггалчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билггала долу дакъа-тема Iамон лерина дешаран хан а нисйеш, ткъа иштта дешаран материалан дакъош/теманахь дIалацарна тIехьажийна долу дешаран гIуллакхийн коьртачу кепех а пайда а оьцуш, календаран-тематически план хIоттон.

Программин чулацам тIехьажийна бу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дIалацарна Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдинчу тIедахкарийн (тIедожор) жамIашка кхача.

«Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дIалацарна ФГОС НОО тIедахкаршца догIуш, курс тIехьажийна йу Россин Федерацин культурин экъанехь ненан меттан литературин меттиг а, роль а муьлха йу а, историко-культурин, оьздангаллин, эстетическин мехаллаш Iалашйарехь а, цхьана тIаьхьенера вукху тIаьхьене дIакхачорехь а лоцучу декъах а кхеторна; Россин Федерацин субъектан культурин а, гIиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь кьоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) кхолларна а; ненан меттан литература кьоман культурин дахаран довзаран цхьа коьрта дакъа а, кьоман а, Россин а культурин хилам а, оьздангаллин мехаллаш а, ламасташ а лардаран гIирс а, дуьнене а, кьоман историга а, культурига а хьежам а хиларх кхетам кхолларна а, ненан маттахь йешаран лехамаш хиларна а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» курсан бухе йиллина нохчийн литературо чулоцург кьоман культурин ламастийн мехаллийн кодийн система йу боху ойла йу. Нохчийн кьоман культурин ламасташ Iалашдаран гIирс хилла ца Iаш, нохчийн литература зIе йу кьоман дIадаьлларг, карарниг, хиндерг вовшашца дузуш а, кегийчу дешархойн кхетаме и дуьллуш а.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморан Iалашонаш йу:

- Нохчийн литературе а, нохчийн матте а кьоман культурин мехалчу декъе санна ойла кхолла;

- Дешархой шайн къоман культурин-меттан экъанна йукъабалор а, уьш къоман ламасташна а, культурин тӀаьхьалонна а, кхузаманан хьелашна а йукъаозор;
- Чкъурашна йукъарчу зӀенах кхетар, нохчийн культура Ӏалашийарна шайш жьопалле хиларх ойла кхиор;
- Йешаран говзалла кхиор.

Цу Ӏалашонашка кхачаро хӀара **декхарш** цхьалхадоху:

- Россин гражданаллин идентичностан баххаш кхоллар, шайн Даймахках а, Россин халкъах а, Россин халкъийн цхьаалехь мехкан исторех а дозалла дан Ӏамор, шайш муьлхачу къомах ду кхетор; Россин дукхакъаьмнийн йукъараллин мехаллаш кхоллар;
- Нохчийн къоман историко-культурин зеделлачун тӀалам бан Ӏамор, дешархочунна шен къоман культурин-меттан хьал довзийтар; йуьхьанцарчу классийн дешархочунна нохчийн литература историко-культурин, оздангаллин, эстетикин мехаллийн хьоста санна йезайалийтар;
- Нохчийн литературехь гайтина йолчу нохчийн синкхетамна ладаме йолчу гӀиллакз-озздагнгаллийн мехаллех хьежам кхоллар;
- Нохчийн литературин говзарш Ӏаморан буха тӀехь нохчийн меттан исбаьхьаллин-эстетикин таронех хаарш совдахар;
- Адаман амал кхиарехь а, къамел шардарехь а даима йеша хьагам кхоллар;
- Тайп-тайпанчу текстийн чулацаман а, башхаллин а мах хадоран йешаран хаарш шардар, уьш йийцаре йарехь дакъалацар;
- Къамел даран йерриге а кепаш кхиар, йешначух лаьцна барта а, йозанца а дийца хаарш карадерзар.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР»

ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предметана программа йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь гайтинчу дешаран программа дӀалацаран жамӀийн предметни лехамийн буха тӀехь хӀоттийна а, 270 сахьтан (66 сахьт I-чу классехь а, 68 сахьташ 2—4-чу классашкахь) бараман дешаран йукъарчу тӀедилларна лерина а йу. Программин инвариантни дакъа Ӏаморна луш дешаран 233 сахьт ду. 37 дешаран сахьтах лаьтташ йолу дешаран тӀаьхьалонан хан программин вариативни декъана дӀало, цо йукъалоцу авторийн Ӏаматийн линейкина оьшу белхан программа хӀоттийнчу авторша къастийна говзарш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММИН ЧУЛАЦАМАН КОЪРТА ЛИНИШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан программехь белла чулацам бу, и теллича нохчийн литературин къоман-культурин башхалла а; нохчийн меттан а, нохчийн литературин а Нохчийн Республикин а, Россин а историца, нохчийн къоман материале а, синбахаман а культурица а йолу зӀе а йаста некъ лур бу. Курс лерина йу йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин а, культурин а хьежам шорбан; йуьхьанцарчу классийн дешархойн йешаран жигарчу гонна йукъайогӀучу

фольклоран а, нохчийн классикийн а, нохчийн кхузаманан литературин а говзарша таро ло дешархошна адамаллин мехаллашкахь нохчийн культурин а, къоман синкхетаман а коьртачу баххех кхетам бала. Йуьхьанцарчу классийн дешархошна йеша а, талла а схьахвовдийначу нохчийн литературин говзарша схьагойту нохчийн къоман культурин тайп-тайпана агӀонаш, жигарайоху даимлера мехаллаш (дикалла, доглазар, синшорто, къинхетам, эхь-бехк, бакъдерг, доьзалан мехаллаш, патриотизм, баккхийчаьрга ларам, адамалла, и. кх.дӀ.).

Кху программехь «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан башхалла кхочушйна кху бахьанашца:

а) нохчийн къоман амал, Ӏадаташ, ламасташ, нохчийн культурин синбахаман мехаллаш, адамаллин мехаллаш а, эхь-бехк а гойтуш долу говзарш схьахаржарна;

б) нохчийн йаздархойн нохчийн бераллин дуьне гойтучу говзарш тӀе тидам бахийтарна: доьзалехь бер кхетош-кхиоран башхаллаш, баккхийчаьрца а, нийсархошца а цуьнан йолу йукъаметтигаш, бери шена гонахара дуьне тӀелацаран башхаллаш.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» Ӏаморо гӀо дийр ду дешархойн мотт хьал долуш барна а, церан къамелан культура а, хьасене бовларан хаарш шардарна а. Шена тӀехь программин проблемно-тематически блокаш хӀитточу дидактически материалана культурно-исторически тӀедалорах а пайдаоьцу. ХӀора проблемно-тематически блока йукъайогӀу нохчийн къоман синбахаман а, материале а культура гойтуш болу кхетамаш. Программехь йеллачу говзарийн чулацам йуьхьанцарчу классийн дешархочун лехамашна гонаха хӀоттийна бу, хаьржинчу говзарийн башхаллашкахь гуш а бу.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТАРЕТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан чулацам билгалбечу хенахь коьртачу тидамехь ду:

1. Къоман кхетамна мехала долу, йеххачу хенан йохалла — кхузамане кхаччалц — культурахь коьрта меттиг дӀалоцу хӀуманаш (масала, баккхийчаьрга, нене ларам, Даймахке безам, догдикалла, доглазар, нийсо йезар, эхь-бехк, сий, и.кх.дӀ.) Цу коьртачу кхетамашца болх дӀахьо йуьхьанцарчу классийн дешархоша дӀалоцур долчу кепара хаьржинчу нохчийн йаздархойн уггаре а къегинчу, нохчийн литературин а, культурин а башхаллаш кхочушйинчу говзарш тӀехь. И говзарш йовзаро гӀо до йуьхьанцарчу классийн дешархошна къоман культурин ламастех а, нохчийн культурахь а кхета.

2. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лехамаш: говзарийн доккхачу декъан турпалхой йуьхьанцарчу классийн дешархойн нийсархой бу, церан дуьне довзарца босту программехь билгалбина культурно-историн кхетамаш. Программи йукъайахийтина тайп-тайпанчу заманашкахь берийн дуьне гойту а, церан кхиаран некъаш а, амал йахчайалар а, оьздангаллин къилбанаш кхолладар а гойту говзарш; говзарш харжаро дешархочунна таро ло историн тайп-тайпанчу муьрашкахь нохчийн культура шен нийсархочун бӀаьргашца ган. Программехь ладамечу барамехь йелла кхузаманан авторийн говзарш а йу, цара шайн кхоллараллахь кхидӀа хьо нохчийн литературин къоман ламасташ, и говзарш кхузаманан дешархочунна гергара йу.

3. Къоман башхаллин хиламаш искусствон кхечу гӀирсашца гайтина

говзарш а хаържина, цо таро ло дешархошна нохчийн культурехь искусствийн диалог гайта.

Цхьадолу декхарш кхочушдан лерина дешаран материал хаържина гуманизм, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллийн, кхеташ хиларан, жигараллин, поликультурин, ламасталлин классикийн а, кхузаманан бараман цхьаьнадаран, тематикин, кепийн-жанран тайп-тайпаналлин критеришца йогӀуш.

Программо билгалбечу йешаран гуоно таро ло тайп-тайпанчу хенийн а, къаьмнийн а говзарийн куьзганахула беран дуьненехьежаман гураш жим-жимма шордан.

Программехь и масех бухедилларца билгалбо. Хьалхара шиь доьзна ду йешаре ойла а, йешаран техникийн хаарш кхиоран хьелаш а кхолларца. Иштта, и хаарш кхиоран йуьхьанцарчу муьрехь уггаре а хьалхарчу роӀехь йу байтийн а, прозин а йух-йуха олуш дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш предложениш, абзацаш йолу тексташ (йешаран техникийн говзалла кхиочу хенахь мехала долчу йешаран кхиаме хилар тардалийттаран Ӏалашонца); ткьа иштта кхиаме ду забаре чулацам болу сихха хазахетар йа велар кхолладолуьйту тексташ лелор а, (хӀунда аьлча, цу хенахь забар йевзаш хиларо эстетикин синхаамаш гучубахар кхиадо) йешаран мукьам кхиоран Ӏалашонца. Дешаран хӀора шеран тексташ схьахаържина йу цу хенан берашна тӀелаца ата хилар тидаме а оьцуш. Текст схьахаржаран кхидолу бухедахкарш доьзна ду исбаьхьаллин дешан фольклорна кепашкара авторийн литературе кхаччалц кхиаран логика ларйаран цаторийла хиларца; билггала долу оьздангаллин а, эстетикин а декхарш кхочушдан цаторийла хиларца, царах коьртаниш билггал йолчу оьздангаллин-эстетикин концепцига доьрзу, и концепци дешара деа а шарахь кхиош схьайалайо; жанрийн а, тематикин тайп-тайпаналла хилийттаран кхачойаран а, фольклоран а, авторийн говзарийн а, вайн мехкан а, дозанал арахарчу йаздархойн говзарийн а, берийн литературин классикийн а, XX-чу бӀешеран чаккхенан – XXI-чу бӀешеран йуьхьан кхузаманан берийн йаздархойн говзаршна йукьахь а барам ларбаран а цаторийла хиларца.

Йешаран гӀуллакх кхиоран процессан чохьарчу логикица доьзна, «Литературни йешар» курс шинатӀегӀанехь хӀоттийна йу.

Хьалхарчу тӀегӀанехь хьалхадаккха дезарг йешаран корматалла шарйар ду, шолгӀачу тӀегӀанехь – дешархошна литературин говзалла карайерзор. I-2-чу классашкахь йеша Ӏамадо; кхетар тӀехь, нийса йешарна, сиха а, къаьсташ а йешарна тӀехь болх; йешначун кхоллараллин маьӀна дан тайп-тайпана некьаш кхиор (графикин, дешан а, музыкийн а иллюстрировани, драматизаци, ма-йарра а, йукь-йукьара а, кхоллараллин йухасхьайийцар). Цуьнца цхьаьна йуьхьанцарчу классашкахь дӀаболабо йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин дешара тӀехь болх.

«Литературни йешар» предмет Ӏаморан шолгӀа тӀегӀа 3-4 классашна кхочу, цигахь йеша хааро зазодоккху, эстетикин йешаре а, талламан йешаре а декьа а луш.

«Литературин йешар» программа хӀотточу хенахь тидаме эцна школал хьалхьалхарчу педогогикин а, йукьарчу йукьардешаран школашна леринчу «Нохчийн литературехула герггарчу белхан программин» зӀейалорах а.

Программо таро ло йалийнчу спискера говзарш дешархойн кечаман тӀегӀанца догӀуш харжа, ткьа иштта курсан чулацаман вариативни компонент харжа а, белхан программашкахь и кечйаро могуьйту тематикица а, проблематикица а герга йолчу говзаршкахь къоман башхаллаш а, йукьара дерг а къасторан Ӏалашонца Россин халкъийн литературе кховдар. Ткьа иштта программо таро ло Ӏаматийн авторшна йа дешаран цхьаьнакхетараллашна вариативни декьехь Ӏамон говзарш харжа.

1 класс (66 с)

Вайна гонахара дуьне – 15 с.

Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илли, хӀост).

Беснаш. Светофор.

Ишколехь.

Іаламан дуьне (цІера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, олхазарш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш).

КІиранан денош.

Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хІетал-металш.

Вайн Даймохк

Вайн Даймохк

Соьлжа-ГІала

Вайн турпалхой

Халкъан хазна

Махмаев Ж. «Бераш – вайн хиндерг» йа

Арсалиева Люба «Соьлжа-ГІала» (вариативни дакъа).

Турпалхойх лаьцна тексташ: Кадыров Ахьмад-Хьаьжа; Нурадилов Ханпаша; Шерипов Асланбек; Висаитов Мовлид.

Вайн йаздархой – 6 с.

Айдамиров Абузар – байт «Нана-мохк»

Сулейманов Ахьмад – «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсак.

Муса Ахмадов – туьйра «Писулиг»

Гацаев Саид – байт «Борз»

Халикова Асет – байт «Зингат»

Хатуев І-Хь.

Халкъан барта кхолларалла – 10 с.

Аганан иллеш

Чехкааларш

Дагардарш

Кицанаш

ХІетал-металш

Нохчийн халкъан туьйранаш. «Тамашийна йоІ». «Жоьра-Баба». «Хьекъале Іу» йа «Борззий, цхьогаллий, ломмий», «Цхьогаллий, пхьагаллий» (вариативни дакъа)

ГІиллакх-оьздангаллин дакъа (вариативни дакъа) – 10 с.

ДоттагІалла

Де, буьйса

Дайна де

Беркат

Махмаев Ж. Делалой вай

Хатуев І. Зингат

Демеев І. Малонче

Эдилов С. ГІан

Деза дешнаш

КХЕЧУ КЪАЪМНИЙН ЛИТЕРАТУРА – 3 с.

Осеева В. – дийцарш «Цхьаьна», «Иштта дІа»; Сутеев В. – туьйра «Іаж».

Резерв – 7 с.

2 класс

3 класс

4 класс

Классашка бекъначу Іаморан чулацамна улле тоьхна Іаморан процессан гІуллакхаллийн хІара тІедузарш ду.

ЛадогІар

Нохчийн меттан хьоле хилар а, къоман культурин мехаллаш а гойтуш йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица схьалацар а, царах кхетар а; лерсино схьалаьцначу текстах лаьцна деллачу хаттаршна жобпаш дала хаар а, лерсино схьалаьцначу текстан чулацамца хаттарш дан хаар а.

Йешар

Хезаш йешар. Дешдакъошца йешарна тІера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тІедовлар (текстах кхета таро лучу йешаран индивидуальни боларца догІуш йешаран чехкалла (масалла). Йешаран орфоэпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхъатера йоцучу текстийн маъІнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схъагайтар.

Дагахь йешар. Барамца а, жанраца а тІелаца аттачу говзарийн маъІнех дагахь йоьшучу хенахь кхетар. Йешаран тайп-тайпанчу кепийн башхаллех кхетар.

Халкъан барта кхоллараллин говзарш йешар: нохчийн фольклоран текст къоман ламастийн а, мехаллийн а хьоста санна.

Исбаьхъаллин говзарийн тексташ йешар, шайна чохь бІеннаш шерашкахь схъайеана йолу къоман синкхетамна ладаме йолу гІиллакх-обздангаллин мехаллаш а гойтуш йолу: Даймахке безам, тешам, нийсо, сий, кьинхетам, догдикалла, догцІеналла, кьинхегамна тІера хилар, бакьо, майралла, и. кх.дІ. Нохчийн къоман ламасташ: цхъаалла, вовшийн гІо дар, хъаша-да тІелацар, и. кх.дІ. Доьзалан мехаллаш: баккхийнаш ларар, «нана», «да», «дада», «баба», «йиша», «ваша» бохучу дешнийн мехалла, вовшийн ларар, безам, вовшех кхетар, терго, собар, да-нана ларар. Нохчийн литературехь халкъан ламасташ а, Іадаташ а гайтар.

Нохчийн бераллин дуьне: кхиар, гонахарчу дуьненаца, баккхийчаьрца, нийсархошца йолчу йукъаметтигийн башхалла; ша нохчийн Іадаташ дІакхоьхьург а, орамашца зІе а хиларх кхетар. Турпалхойн леларийн синхаамийн-обздангалилн мах хадор.

Нохчин литерурин башхаллех кхетар: турпалхочун чохьхара дуьне деллар, цуьнан лазамаш бовзар; обздангаллин проблемашка кховдар. Іаламан дуьненах болу нохчийн къоман поэтически хьежам (малхе, арене, хьуьне, хига, ломе, дитте, дийнатийн дуьнене, и.кх.дІ.) нохчийн поэзехь а, прозехь а. Гонахарчу дуьненан хьал адаман синхаамашца дустар.

Хаамийн тексташ йешар: говзаршна историко-культурин комментарий, Іамочу говзарийн авторийн биографех къаьстина хаамаш.

Къамел дар (къамел даран культура)

Диалоган а, монологан а къамел. Йешна тексташ коллективехь йийцаре йарехь дакъалацар, текста на тІе а тийжаш, шен хьежам тІечІагІбар; нохчийн исбаьхъаллин литературин специфика гойтуш долу аларш. Дешнийн тІаьхъало йузар (дешнаш хаар тІедузар). Хезна йа йешна йолу текст коьртачу дешнашна а, текста на йолчу иллюстрацишна а тІе а тийжаш, схъайийца (текст ма-йарра, йоцца, харжамца схъайийцар).

Дешаран хьелашкахь къоман къамелан культурин бухехь йолу гІиллакхан кепаш а, чІагІйелла формулаш а, хьасене хиларан принципаш а ларйар.

Дешархойн харжамца байташ дагахь йийцар.

Йоза (йозанан къамелан культура)

Іамочу говзаршкахь хІиттийнчу проблемашкахула доцца йозанан аларш кхоллар (кечдар).

Библиографин культура

Йийцаре йечу проблематикица йогІу киншкаш харжар, цу йукъайогІу Іаматехь йалийна йолу шаьш йеша билгалыйна говзарш. Нохчийн культурех хаамаш болу дешархойн хенаца йогІучу дошамех а, энциклопедих а пайдаэцар.

Литературоведенина йукъадалор

Текстан анализ йечу хенахь Iамийнчу литературин кхетамех пайдаэцар.

Iамочу говзариин жанрийн тайп-тайпаналла: фольклоран кегий а, йаккхий а кепаш; литературин туьйра; дийцар, притча, байт. Прозин а, поэзин а къамел; исбаьхьаллин кхоллар; сюжет; тема; говзаран турпалхо; портрет; пейзаж; ритм; рифма. Дустарийн а, метафорийн а къоман шатайпаналла; исбаьхьалин къамелехь церан маьIна.

Дешархойн кхоллараллин гIуллакх (Iамийнчу литературин говзариин буха тIехь)

Дешархойн кхоллараллин гIуллакхехь литературин говзаран маьIна дар: ролашца йешар, инсценировка йар; хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу адресаташна) исбаьхьаллин говзаран буха тIехь шен барта йа йозанан текст кхоллар; говзарна йолчу иллюстрацишна, нохчийн художникийн суьртийн репродукцишна тIе а тийжаш.

«Ненан (нохчийн маттахь) литературни йешар» дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамIаш

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъехь Iаморан жамIаш цхьаьнадогIуш ду йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан стандартехь билгалйинчу дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лоручу жамIийн лехамашца.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМИАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморан жамIаца дешархо кхочур ву кхетош-кхиоран гIуллакхан кху дакъошкахь хила дезачу хIокух жамIашка:

гражданско-патриотикин кхетош-кхиорехь:

— Шен Даймахке – Россига а – шен жимчу Даймахке – Нохчийн Республике (Нохчийчоьне) а безам кхоллабаларе, цу йукъадогIу и безам мехкан а, Даймехкан а культура а, истори а йовзуйтуш йолу исбаьхьаллин говзаршкахула кхоллар;

— Шен этнокультурин а, Россин гражданаллин а идентичностах кхетар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, шен ненан мотт а хиларх кхетар;

— Шен мехкан а, Даймехкан а дIадаханчун а, карарчун а, хиндолчун а ша дакъа хиларх кхета, цу йукъадогIу исбаьхьаллин говзаршца болх бечу хенахь и хьелаш дийцаре дар;

— Шен а, кхечу а къоме ларам хилар, цу йукъадогIу и ларам исбаьхьаллин говзариин а, фольлоран а масалш тIехь кхоллар;

— адамах йукъараллин цхьана декъашхочух санна болу а, бакъонех а, жобпаллех а, стаг ларарх а, ларамах а, гIиллакх-оьздангаллин барамех а, йукъаметтигех болу а йуьхьанцара хьежам, цуьнца цхьаьна иза фольклоран а, исбаьхьаллин а говзаршкахь гайтар а;

ийманехь кхетош-кхиоран:

— хIора стеган шатайпаналла, шен дахаран а, йешаран а зеделлачунна тIе а тийжаш, тIелацар;

— къинхетам, ларам, диканиг лаар гайтар, цуьнца цхьаьна шена хетарг а, синхаамаш а бовзийта меттан гIирсех пайдаэцар; кхечу адамийн

синхаамашна сема хилар, царах кхетар, церан гІо лаца кийча хилар;

— кхечу адамашна дегІана а, сина а зен дан тІехъажийна долу цхъа а хІума тІецаалацар (цу йукъахъ ду маттаца деш долу зен а);

— нийсархошца болх бар, девне ца хила хаар а, Іоттабаккхаме меттиг нисйелча, и листа хаар а, цу йукъахъ ду исбаъхъаллин говзарех масал эцар а;

— **эстетикин кхетош-кхиорехъ:**

— исбаъхъаллин культурин ларам бар а, и йовза лаар а, шен къоман а, кхечу къаъмнийн а искусствон тайп-тайпана кепаш тІелацар а, цаърга ларам хилар а;

— исбаъхъаллин гІуллакхан тайп-тайпанчу кепашкахъ ша гайта лаар, цу йукъахъ йу дешан говзалла а;

— **физически кхетош-кхиорехъ, могошаллин а, синкхетаман а культура кхолларехъ а:**

— тІетоъхна хаамаш лохучу хенахъ могош а, кхерамза а (шена а, кхечарна а) долчу дахаран бакъонаш (цу йукъайогІу хаамийн кхерамазалла) ларйар;

— къамел дечу хенахъ дегІан а, синкхетаман а могошаллица кхоаме хилар, къамелан культура а, тІекаренан бакъонаш а ларйар;

къинхъегаман кхетош-кхиор:

— стеган а, йукъараллин а дахарехъ къинхъегам мехала хилар кхетар (цу йукъахъ ду исбаъхъаллин говзарех масал эцар а), къинхъегаман стоъмийн тІалам бар, болх баран тайп-тайпанчу кепашкахъ дакъалацар, исбаъхъаллин говзаршкара масалш дийцаре дечу хенахъ тайп-тайпана говзаллаш карайерзон лаар;

экологин декъехъ кхетош-кхиор:

— тексташца болх бечу хенахъ кхоллалуш долу Іаламаца кхоаме хилар;

— цунна зен деш долу хІума тІецаалацадалар;

Іилманан хаарийн мехалла:

— дуъненах болу Іилманан хъежам кхоллабалар (сурт хІоттар), цуънан цхъа дакъа ду литературоведчески кхетамаш Іаморан процессехъ а;

— хІума довза лаар, жигаралла, хІума дагадар, хааршна сутара хилар, хІума довза лаарехъ шен ойла хилар, цу йукъахъ ду исбаъхъаллин говзарш йеша лаар а, шен йешаран гуо хоржучохъ жигара хилар а, ша и харжар а.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературин йешар» предмет Іаморан жамІаца дешархойн кхоллалур ду дешаран довзаран хІара хаарш.

Кобрта маъІнийн дараи:

— тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста, тесташ йустарна бухе дахкарш билгалдан, тера йолу тексташ билгалйан;

— билгалчу цхъана башхаллашца тексташ цхъаънатоха;

— кицанийн, аларийн, фразеологизмийн классификаци йархъама кхачама хир йолу билгало билгалйан;

— хъехархочо шайна хъехначу тидам баран алгоритмаца тексташкахъ цхъаънадар а, цхъанацадар (бІостаналла) а карон; текстан анализ йарехъ кхочушдарийн алгортиман анализ йан, текстан анализ йарехъ шаьш кхочушиййр йолу дешаран операци харжа;

— хъехначу алгоритман буха тІехъ декхар кхочушдан оьшу хаамаш кхачо йолуш цахилар билгалдан, тІетоъхна хаамаш лахар билгалдан;

— текстан анализ йечу хенахъ бахъанийн-тІаьхъалонан зІенаш

билгалйан, жамІаш дан.

Коьрта талламан дараи:

- педогогикин белхахочун гІоьнца Іалашо билгалйан, кьамелан хьоле хьабжжина, шен вистхилар хийцаран план хІоттон;
- тІедиллар кхочушдаран масех кеп вовшашца йуста, мелла а йогІуш йерг (схьайеллачу критерийн буха тІехь) харжа;
- схьайеллачу планаца чолхе боцу жима таллам дІабахьа, схьайеллачу планаца проектан тІедиллар кхочушдан;
- жамІаш дан а, текстан маьІнийн анализ йаран буха тІехь долчу тоьшаллашца уьш тІечІагІдан а;
- схьайелла йолчу текстан материалан анализ йаран процессехь хьехархочун гІоьнца хаттарш хІиттон;
- цхьатерачу йа цхьатера догІучу хьелашкахь процесс дІайахаран а, хиламийн а, церан тІабхьалонан а хила тарлуш долчун сурт хІоттон.

Хаамашца болх:

- Хаамаш схьаэцаран хьоста харжа: оьшу дошам, лохуш болу хаам карорхьама оьшу куьйгалла, тІечІагІдархьама;
- Схьайеллачу алгоритмаца догІуш, даррехь схьабелла хаамаш билгалдинчу хьостанехь карон: дошамашкахь, куьйгаллашкахь;
- Хаамаш бакъ йа харц хилар шайна гучудала йа хьехархочо билгалдинчу хьостанан буха (дошамашкахь, куьйгаллашкахь, Іаматехь) тІехь карон;
- Баккхийчийн (педагогикин белхахойн, дай-нанойн, бакъо йолчу векалийн) гІоьнца Интернетехь хаамаш лахаран кхерамзаллин бакъонаш ларйан;
- Дешаран декхаршца догІуш, текстан, графикин, видео, озан хаамаш кечбан;
- Таблицийн а, схемийн а кепехь балийнчу хаамех кхета; тексташца бинчу белхан жамІаш гайтархьама шаьш таблицаш а, схемаш а хІиттон.

Йуьхьанцарчу школахь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **коммуникативни** дешаран дараи.

Тіекаре:

- Бевзачарна йукъахь тіекаре хиларан Іалошонашца а, билламашца а догІуш, синхаамаш бовзийта а, хетарг тіелаца а, и цхьана кепе дерзон а;
- Шеца кьамел дечуьнца лараме хила а, диалог а, дийцаре дар а дІадахьаран бакъонаш ларйан;
- Тайп-тайпана хьежамаш хила йиш йолуш хилар тіелаца;
- Шена хетарг нийса а, бух балош а довзийта;
- ХІоттийнчу Іалашонца догІуш шен кьамел дІахІоттор;
- Кьамелан хьолаца догІуш барта а, йозанан а тексташ кхолла (довзийтар, ойлайар, дийцар);
- Шимма цхьаьна а, тобанца а бинчу белхан а, тидаман а, кхочушбинчу жимчу талламан а, проектан тіедилларан а жамІех лаьцна доцца кьамел кечдан;
- вистхиларан (кьамелан) текстана гайтаман материал (дежкина суьрташ, даьхна суьрташ, плакаташ) кечйан (кьастон).

Цхьаьна кхочушден гІуллакхаш:

- йоцачу а, йехачу а ханна лерина Іалашонаш (цхьаьна кхочушдаран декхаршкахь дакъалацар тидаме оьцуш индивидуале) хьехархочо йалийнчу план хІотторан кепан буха тІехь стандартан хьолехь, йукъара гІулчаш а,

хенaш a дІасайекъар;

— цхъаьна болх баран Іалашо тІелаца, и кхочушйарехъ дан дезарг цхъаьна вовшахтоха: ролaш дІасайекъа, цхъаьна беш болчу белхан процесс а, жамІ а дийцаре дан;

— куьйгалла дан, тІедиллар кхочушдан, ладогІа, хІоьттина хъал ша листа кийча хилар;

— шен белхан дакъа жоьпалле кхочушдан;

— йукъарчу жамІе ша диллинчу декъан мах хадон;

— схъаделлачу масалшна тІе а тийжаш, цхъаьна вовшахтоьхна проектийн тІедахкарш кхочушдан.

Йуьхъанцарчу школехъ дешар чекхдолучу хенахъ дешархочун кхоллало регулятивни дешаран дараш.

Шен низам хилар:

— жамІ хилийтархъама дешаран декхарш кхочушдарехъ шен гІуллакхийн план хІоттон;

— ша билгалдинчу кхочушдарийн рогаІалла хІоттон.

Шаталлар:

— дешаран гІуллакхан кхиаман/эшаман бахъанаш билгалдан;

— къамелан гІалаташ а, текстан анализ йарца доьзна гІалаташ а дІадахархъама шен дешаран кхочушдарш нисдан;

— текстийн анализ йарехъ хІоттинйчу декхарца жамІ дуста;

— тексташца болх бечу хенахъ далийтина гІалат карон;

— шен а, шеца цхъаьна доьшучеран а кхочушдарийн жамІаш дуста, схъайеллачу критеришца церан богІу мах хадон.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» дешаран предмет деа шарахъ Іаморо кхочушдан дан деа:

Іамочу маттахъ йолчу литературин Россин Федерацин цхъаьйолчу культурин шораллехъ а, Россин Федерацин халкъийн литератураш йукъахъ а, в сохранении и передаче от поколения к поколению историко-культурин, оьздангаллин, эстетекин мехаллаш Іалашйарехъ а, цхъана тІаьхъенера вукху тІаьхъене йаларехъ а йолчу меттигах а, ролах а кхетар:

- Исбаьхъаллин литература искусствон (дешан искусствон) цхъа башха дакъа санна, тІелаца;

- Дешан кхоллараллин говзарш искусствон кхечу кепашца (суртдиллар, музыка, суртдаккхар, кино) цхъаьнайуста;

- Тайп-тайпанчу къаьмнийн литератураша вовшашца цхъаьна болх барх а, вовшашна тІеІаткъам барх а, Россин Федерацин субъектан культурин а, гІиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхъ кхолларехъ къоман фольклоро а, исбаьхъаллин литературо а лоцучу декъах йуьхъанцара хъежам (хаарш) хила;

- Россин Федарийн къаьмнийн а, дуьнненан къаьмнийн а исбаьхъаллин говзарш йустучу хенахъ йукъара дерг а, башха дерг а карон;

1) МаьІна даран йешар карадерзор а, литературин теорин коьртачу элементийн маьІнех а, ойланех а кхетар:

- МаьІна даран хезаш йешаран техника карайерзор (дешаран тайп-тайпана декхарш а, киншкица хъан-сан хиларан хьогамах

садузоран а Іалашонца тайп-тайпанчу кепийн, жанрийн, тІехъажорийн текстийн маЫнех кхета а, тІелаца а, маЫна дан а тарлуш долу нийса шера йешар, йешар ладогІархоша кхеташ тІелацар);

- МаЫна даран дагахь йешаран техника карайерзор (йешначун маЫнех а, чулацамах а кхетар, хаамийн мах хадор, текстан маЫна нийсад даран а, и тІелацаран а кхачаме хиларна тІехь тергам латтор);

- Фольклоран говзарийн кегий жанраш вовшах къастон (фольклоран кегий жанраш, туыйранаш, легендаш, мифаш);

- Шен къоман фольклоран говзарийн коъртачу маЫнех а, тІехъажорах а кхета (хазахетар дан, Іамон, ловзарехь пайдаэца), шен къоман (кхечу къаьмнийн) туыйранийн, хІетал-металийн, кицанийн, аганан иллийн масалш далон;

- Гергарчу меттанийн фольклоран говзарш вовшашца йуста (тема, коърта тема, турпалхой);

- Говзаран цІе цуьнан темица (Іаламах, историх, берех, диканах, волах) цхъаьнайалон (йуста);

- Шен къоман (кхечу къаьмнийн) берийн литературин исбаьхьаллин йоца жанраш вовших къастон – байт, дийцар, басня;

- йешначу литературин говзаран анализ йан: тема, коърта Іалашо, хиламийн роІалла, исбаьхьаллин вастийн гІирсаш билгалбан;

- текстан чулацамехула хаттаршна жобпаш дала;

- текстехь ненан меттан суртхІотторна а, вастийн а гІирсаш карон (эпитеташ, дустарш, олицетворениш);

2) тестехь беллачу хаамах кхетарна а, тІелацарна а Іамор, дешархойн йешаран а, эстетикин а чам кхоллар:

- тайп-тайпана (исбаьхьаллин, Іилманан, куыйгаллин) тексташ йешаран Іалашо билгалйан;

- йешаран хьагам йухатоха (кхочушбан), хаамаш карон, хаарийн гуо шорбан;

- Іаморан а, практикин а декхарш кхочушдархьама, йешаран тайп-тайпана кепаш (довзаран, талларан, къастийна, лахаран) карон;

- Текстана хаттарш хІиттон, и схъайийцаран а, изложени йазйаран а план хІоттон;

- Шаьш йеша лаам гайтар, авторан цІарна, говзаран жанрана, киншкина йолчу иллюстрацина тІе а тийжаш, шайн йешаран сатийсар билгалдар;

- Фольклоран говзарш ролашца йеша, уьш драме йерзорехь дакъалаца;

- Нийсархошца долчу литературин темина дийцаре даршкахь дакъалаца, шайн хьежамийн бух балон;

- фольклоран материала тІехь тІехь кхоллараллин белхан кхочушбан (туыйранан чаккхе, хІетал-метал кхоллар, дакъалоцуш верг (турпалхо) хийца а хуьйцуш, схъайийцар).

Предметан жамІаш дешаран шерашца

1-чу классехь дешар **чекхдолучу хенахь** дешархочунна **Іемар ду:**

- ша а, дуьне а, къоман истори а, культура а йовзарехь нохчийн литературин мехаллех кхета;
- нохчийн литературин говзарийн мыІна даран цхьайолу корматалла карайерза;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачул къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгІна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца;
- дешан маьІнех совнаха хаамаш бовзархьама Іаматан дошамах пайдаэца;
- шайн харжамца байтийн говзарш дагахь йийца.

«Къамелан а, йешаран а гІуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,

хезаш а, дагахь а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

къамелан культура.

Дешархошна Іемар ду:

• йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, дешдакъошца а, дийнна дешнаш а шера деша;

• лерсица тІелаьцна йолчу йолчу, ткъа иштта классехь йешначу а говзарийн чулацамах кхета, царна тІехь маьІнин коьрта дакъош билгалдаха;

• йешначун маьІнех а кхеташ, текстехь билгалйина меттигаш дагахь йеша;

• тайп-тайпанчу авторийн 3–4 байт дагахь йийца;

Дешархойн шашь бечу, шимма цхьаьна бечу белхан процессехь Іама таро хир йу:

• киншки тІехь «Чулацам» йа «Корта» агІо карон; «Чулацамна» тІе а тийжаш, киншки тІехь оьшу говзар карон;

• говзаран текстехула хаттарш дан а, текстах пайда а оьцуш, жопаш дала а.

«Литературоведенина йукьадалор» дакъа: байташкахь йазйинчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дІ.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туьйра, и. кх. дІ.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дІ.).

Дешархошна Іемар ду

• прозехь йазйина говзар байтах къастон;

• фольклоран кегий жанраш къастон: хІетал-метал, дагардар, чехкаалар;

• текстехь исбаьхьаллин сурткагоран гІирсаш (йух-йуха алар; дешнийн хьастаран-жимдаран кеп, айдаран а, хаттаран а хьаьркаш, рифмаш) карон;

Дешархойн таро хир йу Іама:

• туьйранин сюжетан-композицин башхаллаш къастон;

• литературин а, фольклоран а жанраш йукьара дозанаш лелаш хилар карон (забара йукьа тІехтоман байташ йогІу; аганан илии йукьа — кхайкхаргаш; дийцара йукьа — туьйра, и кх. дІ.)

«Дешархойн кхоллараллин гІуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шашь текстах кхоллар.

Дешархошна Іемар ду:

• йешначун чулацамах кхета; текстан башхаллаца догІуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгІаш а, азайдар а кхета а кхеташ, харжа;

• исбаьхьаллин говзар (цуьнан фрагмент) ролашца а, кар-кара луш а йеша;

• иллюстрацишка хьовса а, текстан цхьаьнайогІучу фрагментаца йа коьртачу ойланца (синхаамца, сагатдарца) уьш йуста а;

Дешархойн таро хир йу Іама:

- фольклоран кегий жанраш (хIетал-метал, дагардар, аганан илии) практикехъ карайерзон а, суртхIотторан гIирсийн (йиш-маIаш, уьшарш, интонаци) гIоьнца церан инсценировка йан а;

- билгалчу тексташна йогIу иллюстрациш карон, тексташ а, иллюстрациш а вовшашца йуста.

Йукъарчу дешаран дарийн декъехъ дешархошна Iемар ду:

- дешаран Iаматах паргIат пайдаэца, аьлча а, биллабийн билгалонийн мотт беша; агIонехъ билгалдаьхна могIанаш а, дешнаш а сихха карон; оьшу иллюстраци карон;

- хаамийн шина хьостанца (дешаран Iаматца а, ша болх бан леринчу тептарца а; дешаран Iаматца а, хрестоматица а) болх бан, аьлча а, Iаматан а, белхан тептаран а, хрестоматин а билламан билгалонаш дуьхь-дуьхьал хIиттон; ша болх бан леринчу тептаран а, хрестоматин а оьшу дакъош карон.

Коммуникативни дешаран дараьшкахъ дешархошна Iемар ду:

а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гураьшкахъ:

- парти тIехъ цхьаьна волчу лулаочуьнца болх бан, вовшашна йукъахъ болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;

- кар-кара луш болх бан;

б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гураьшкахъ:

- шина хьежамна а, шина агIонна а йукъара башхаллаш ган;

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехъ Iама таро хир йу:

- хаттаршна жобпаш тайп-тайпанчу кепехъ дала мегаш хиларх кхета;

- ша тIетовш волу жоп тIечIагIдархьама тексте кховда.

2-чу классехъ дешар чекхдолучу хенахъ дешархочунна Iемар ду:

- йешначун оздангаллин чулацамах кхета, турпалхойн леларш оздангаллин барамашца дуста;

- метофорийн, олицетворенийн, эпитетийн кьоман шатайпаналлех кхета а, текстехъ исбаьхьаллин сурткъагоран и гIирсаш ган а;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехъ йешаран хаарш шардар: хезаш а, дагахъ а йеша, исбаьхьаллин а, дешаран а текстийн маьIна даран приемех кхета;

- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух кьамел шардарехъ пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст иййцаре йарехъ дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан;

- шен йешаран гуо шорбан;

- йешначу а, ладоьгIначу а говзарех хетарг искусствон кхечу кепех хиллачу синIаткъамца дуста.

«Кьамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,

хезаш а, дагахъ а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

кьамелан культура.

Дешархошна Iемар ду:

- дийнна дешнаш хезаш деша, индивидуале таронашка хьаьжжина, йешаран чехкалла жим-жимма алсам а йоккхуш;

• довзаран а, бӀаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;

• доцца монологан алар хӀоттон: хьехархочун хаттарна доца а, даьржина а жоп;

• шеца кӀамел дечуьнга ладогӀа (хьехархочуьнга а, классехь цхьаьна доьшучаьрга а): цхьамма делла жоп тӀаьххье ца дала, кхечо делла жоп керлачу чулацамца тӀедуза;

• нохчийн литературин 2–3 классикан цӀе йаккха,

• кхузаманан 2–3 йаздархочун (поэтан) цӀе йаккха;

• говзарийн цӀерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;

• дукхавезачу авторнан говзарийн цӀерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;

• говзаран тема а, коьрта маьӀна а билгалдан (хьехархочун гӀоьнца);

• говзарийн турпалхойн амалийн (церан цӀерш, портреташ, кӀамел) а, церан леларийн а мах хадон а, характеристика йала а;

• Дешнийн маьӀнех кхетархьама МаьӀнийн дошамах пайдаэца.

Дешархойн шаш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Ӏама таро хир йу:

• хьехархочо йоьшуш йолу текст Ӏалашонна тӀехьажийна тӀелацаран буха тӀехь аудированин корматалла кхиор;

• йешначун чулацамах болу шен хьежам барта бовзийта;

• тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь схьайийца (харжамца);

• жимачу бараман текст йуха схьайийца;

• ишколин билблиотекехь киншкаш а, берийн муьран журналаш а хоржучу хенахь мужалтан чулацамах а, ткьа иштта «Чулацам» йа «Корта» агӀонах а пайдаэца;

• дарсашкахь бечу балха йукьа хрестоматин а, ткьа иштта цӀерчу а, школин а библиотекийн киншкара тексташ йалон;

• говзаран текстана хаттарш дан а, хаттаршна жоьпаш дала а.

«Литературоведенина йукьадалор» дакъа: байташкахь йазийнчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дӀ.), говзарийн башхаллаш вовшах кӀастор (халкъан а, авторан а туьйра, и. кх. дӀ.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дӀ.).

Дешархошна Ӏемар ду:

• дийнатех лаьцна а, инзаре-тамашийна а туьйранаш вовших кӀастон;

• инзаре-тамашийначу туьйранан башхаллаш кӀастон;

• дийцар а, туьйра а вовших кӀастон;

• говзарехь литературин меттан суртхӀотторан вастийн гӀирсаш карон (дустар, олицетворени, гипербола (хӀума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн Ӏама таро хир йу:

• авторийн берийн поэзехь фольклоран жанрийн башхаллаш карон: туьйранан, дагардаран, чехкааларан, аганан иллин сюжетни-композицин башхаллаш;

• литературин а, фольклоран а жанраш йукьара дозанаш лелаш хилар карон (дийцара йукьахь туьйранан элементаш хила йиш йу, инзаре-тамашийначу туьйранехь – дийнатех лаьцначу туьйранан башхаллаш, и. кх. дӀ.);

• дуьнене поэтически хьежам хиларан башхалла стенца йу кхета;

• дуьнене поэтически хьежам байташкахь гайтина ца Ӏаш, прозехь а гойтуш хилар гучудала.

«Дешархойн кхоллараллин гӀуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаш тексташ кхоллар.

Дешархошна Ӏемар ду:

• йешначун чулацамах кхета;

• текстан башхаллаца догӀуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцуьнгӀаш а, азьайдар а кхета а кхета, харжа;

• исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;

• программехь билгалыйна исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тӀеэца.

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехь Iама таро хир йу:

- поэзин а, прозин говзарш къегина (къаьсташ) йеша;
- Iамат тIерачу иллюстрацишка хьовса а, исбаьхьаллин тексташца уьш йуста а;
- шайна хетарг а, тидам бинарг а барта довзийта.

Довзаран йукъарчу дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду:

- дешаран Iаматах паргIат пайдаэца: биллабийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агIонашца оьшу текст карон а;
- текстан билгалияьккхина фрагмент, агIонехь билгалдаьхна могIанаш а, дешнаш а сикха карон;
- хаамийн масех хьостанца (дешаран Iаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Iаматца а, дешаран дошамашца а; тексташца а, тексташна иллюстрацишка а) болх бан.

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду

а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- парти тIехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукъахь болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;

• кар-кара луш болх бан;

б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- шина хьежамна а, шина агIонна а йукъара башхаллаш ган, ша тIетовжаран бух а балош, цхьаьхьолу агIо йалон а;
- текстехь турпалхоша бовзийтина хьежамаш карон (лаха).

Талларан а, шаталларан а дешаран дарашкахь дешархочун Iама таро хир йу:

- схьабовзийтина хьежам тесктерчу могIанашца тIечIагIбан;
- тайп-тайпанчу хьежамийн тайп-тайпана баххаш хилар кхета.

3-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Iемар ду:

- нохчийн литературун говзарш Iаморан буха тIехь нохчийн меттан хьасене-эстетикин таронех кхета;

- ненан меттан литературех къоман эхь-бехк а, ламасташ лардаран а, схьакховдоран а къоман-культурин гIирс санна мехаллех кхетар;

- турпалхойн леларийн оздангаллин мах хадон а, цуьнан бух балон а;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процесехь йешаран корматталла шарйан: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Иилманан а, дешаран а текстийн анализ йаран а, маьIна даран а зеделларг хила;

- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан; йешначу йа ладоьгIначу текстан кепе хьаьжжина, и схьайийца (йерриге йа йоцца), дакъалоцучу турпалхойн цIарах литаретурун говзар схьайийца;

- текстах кхетархьама а, кхин совнаха хаамаш бовзархьама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.

- **«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:**

аудировани,

хезаш а, дагахь а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

къамелан култура.

Дешархошна Ёмар ду:

• йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, нийса а, къаьсташ а дийнна дешнаш хезаш деша;

• хьалха довзаран йешарехь а, йуха Ёаьртохаран йешарехь а, харжаман а, йуха талларан йешарехь а дагахь йешар;

• Ёамочу говзарийн авторийн – йаздархойн а, поэтийн а цӀерш йаха, церам говзарийн цӀерш йаха а, классехь йешначу текстийн чулацам боцца схьабийца а;

• дукха везачу литературин турпалхочух дийца;

• турпалхочуьнга йолу авторна ойла билгалйан;

• говзарийн турпалхойн мах хадон; тайп-тайпанчу говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста;

• тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь йеша (харжамца);

• элементашца киншка йовза (автор, цӀе, «Чулацам» агӀо, иллюстрациш).

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Ёама таро хир йу:

• шаьш киншка харжа а, цуьнан элементашца киншкин чулацам бовза а;

• билгалйина киншкеш шаьш йеша;

• йешначу говзарийн турпалхойн мах хадоран ойла йовзийта;

• дошамашца шаьш болх бан.

«Литературоведенина йукьадалор» дакъа: байташкахь йазийнчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дӀ.), говзарийн башхаллаш вовшаш къастор (туьйра а, дийцар а; дийнатех туьйра а, инзаре-тамашийна туьйра а, и. кх.дӀ.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дӀ.).

Дешархошна Ёмар ду:

• дийнатех лаьцна, инзаре-тамашийна, Ёер-дахаран хьокьехь долу туьйранаш вовшеш къастон;

• дийцар а, туьйра а вовшеш къастон;

• авторийн литературехь исбаьхьаллин вастийн гӀирсаш карон а, вовшеш къастон а (приемаш: дустар, олицетворени, гипербола (хӀума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн таро хир йу Ёама:

• дийнатех лаьцначу туьйранан кхиарх кхета;

• дуьненан тайп-тайпанчу халкъийн туьйранашкахь «лелаш йолу» сюжетахь («лелаш долу туьйранин дийцарш») карон.

«Дешархойн кхоллараллин гӀуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш текстах кхоллар.

Дешархошна Ёмар ду:

• йешначун чулацамах кхета; йешаран башхаллашца йогӀуш йолу соцунгӀа йан, азъайдар а, йешаран болар а харжа;

• программица билгалйина йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица тӀелаца а, шайна хетарг барта схьадийца а;

• литературин текстан а, суртдилларн а, музыкин а говзарийн маьӀна дан, (гиначух, йешначух, хезначух шайн ойла а, синхаамаш а бовзийта);

• литературин текстийн диалогийн йаккхийчу фрагментийн инсценировкашкахь (ролашца ловзорехь) дакъалаца.

Дешархошна шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Ёама таро хир йу:

• байтийн а, прозин а текст хезаш йеша;

• Ёамат тӀерачу иллюстрацишка хьовса, музыкин говзаршка ладогӀа, исбаьхьаллин тексташца а, суртдилларан говзаршца а царна тӀехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца уьш йуста;

- барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцачу сочиненица) литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декъехь дешархошна Iемар ду

- дешаран дошамийн корпусох паргIат пайдаэца, оьшу йолу дошаман статья сихха карон;

- дешаран Iаматах паргIат пайдаэца: биллабийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агIонашца оьшу текст карон а;

- текстаца болх бан: цуьнан тема а, коьрта ойла (идея, сагатдар) а, дахаран тайп-тайпана агIонаш (хьежам, дIахIоттамаш, кхетаман латтам) а къастон;

- хаамийн масех хьостанца (дешаран Iаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Iаматца а, дешаран дошамашца а; дешаран Iаматца а, хаамийн тIетоьхначу хьостанашца а (дешаран кхечу гуларшца, библиотекин киншкашца, Интернетерчу хаамашца); тексташца а, тексташна иллюстрацишца а болх бан.

Дешархойн Iама таро хир йу:

- гуларш хIитторан алгоритм карайерзон: монографийн, жанрийн а, тематически а (шаьш терминаш – гуларийн къастамаш – лелош).

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду:

а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- парти тIехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, жимачу тобанехь, йоккхачу тобанехь: вовшашна йукъахь болх а, ролаш а йекъа, шен болх кхочушбан а, йукъарчу балха йукъа и дIатарбан а;

б) зIе хиларан гурашкахь хьасене хилар санна:

- схьабовзийтинчу хьежамийн а, агIонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царех цхьахдолчунна тIетан а, йа шен хьежам дIабовзийта а хаа.

Цхьана къепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декъехь дешна волучунна Iемар ду:

- ша-шен тидам бан а, болх дIабахьарна а, кхочушхиллачу жамIана а тIехь тидам бан а.

4-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Iемар ду:

- амал кхиарехь а, шен культура билгалйаларехь а нохчийн литературин мехаллех кхета;

- исбаьхьаллин текстан турпалхойн позицеш билгалйан, исбаьхьаллин текстан авторан позицеш билгалйан;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран говзалла лакхайаккха: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Iилманан а, дешаран а текстийн маъIна даран а, анализан а, хийцаран а коьрта кепаш карайерза а;

- къамел шардархьама нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъа, цу текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагдIан а, бух балон а; йешначун йа ладоьгIначун чулацам текстан кепе хьаьжжина, схьайийцаран (йерриге йа йоцца) кепехь бовзийта; йешначу говзарийн буха тIехь барта дийцар хIоттон, хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу ладогIархошна);

- оьшуш йолу литература ша харжа, шен йешаран гуо кхолла а, шорбан а;

- текстах кхетархьама а, кхин сов хаамаш бовзархьама а

куьйгаллин хьостанех пайдаэца.

«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа: аудировани, хезаш а, дагахь а йешар, текстан тайп-тайпанчу кепашца болх бар, библиографически культура, исбаьхьаллин говзаран текстаца болх бар, къамелан тIекаренан культура.

Дешна волучунна хуур ду:

- довзаран а, бIаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процесссехь дагахь йеша;
- говзаран тема а, коьрта оила а билгалйан; текст маьIнийн дакъошка йекъа, текстан план хIоттон а, йухасхьаййцарехь цунах пайдаэца а; текст йоцца а, ма-йарра а йухаййца;
- классехь Iамийнчу литературин коьртачу говзариин чулацам бовзийта а, церан авторш а, цIерш а билгалйан а;
- «СтелаIад» цIе йолчу берийн журналан коьрта чулацам бийца (рубрикийн тIегIанехь);
- говзариин турпалхойн амалийн мах хадон; цхьана а, тайп-тайпанчу а говзариин турпалхойн амалш вовшашца йуста; авторна турплахочуьнга болу хьежам билгалбан;
- байтин говзарш йа цу йукъара кийсакаш (харжамца) дагахь йеша, йешаран хотIах лаьцна классерчара олург паргIат тIелаца;
- литературин говзарх йа турпалхочух ша аьллагунна бух балор, говзара йуккьерчу фрагменташца йа къаьстинчу могонашца и тIечIагIдан;
- элементашца киншка йовза (автор, цIе, титулни агIо, «Чулацам» агIо, аннотаци, иллюстрациш);
- къаьстинчу говзарна а, говзариин гуларна а аннотаци хIоттон;
- тайп-тайпан декхарш кхочушдаран Iалашонца библиотекехь ша киншка харжа (магийнчу спискаца йешар; билгалчу темина барта хаам кечбар);
- йешначу говзариин турпалхойн мах хадор довзийта, классерчарна хетарг гIиллакхехь тIелаца;
- хааман тайп-тайпанчу хьостанашца ша болх бан (дошамаш а, тайп-тайпана справочникаш а йукъалоцуш).

«Литературоведина йукъавигар» дакъа: рифмийн кепаш къастор, халкъан кхоллараллин а, авторийн литературин а говзариин жанрийн башхаллаш къастор, текстехь литературин приемаш (дустар, олицетворени, контраст, гипербола, и. кх. дI.) йовзар а, царах пайдаэцаран бахьанех кхетар а.

Дешна волучунна Iемар ду:

- исбаьхьаллин культурин кхиаран коьрта некъ ган: халкъан кхолларалли тIера авторийн кепашка кхаччалц;
- халкъан говзарш авторийнчарах къастон;
- авторийн литературехь исбаьхьаллин вастийн гIирсаш карон а, вовшаш къастон (дустар, олицетворени, гипербола («даздар» олу), контраст, йух-йуха алар, рифмин тайп-тайпана кепаш) а.

Дешна волучун ша бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- дуьненан халкъийн, нохчийн а, оьрсийн а туьйранашкахь мифашкахула дуьне дуьне довзаран башхаллаш;
- байтан маьIнин а, поэта хаьржинчу байт кхолларан кепан а зIе карон (классикин а, кхузаманан а поэзин масалш тIехь);
- исбаьхьаллин говзар кхолларехь йаздархочун (поэтан, художникан) кхоллараллин биографин ролах кхета;
- исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашна (литературин, музыкин, суртдилларан) йукъайогIу говзарш церан тематически цхьаьнайарца йуьстина ца Iаш, церан авторийн дуьнене хьежаман буха тIехь (говзарехь гайтина йолу ойланаш) а йуста йиш йолуш хилар.

«Дешархойн кхоллараллин гIуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар (йазйар).

Дешна волучун шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- байтийн а, прозин а текст хезаш йеша:

- классерчаърца литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш царна тlехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца йийцаре йар;

- барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцчачу сочиненица) литерутурин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декъехь дешна волучунна Iемар ду:

- текстаца паргIат болх бан: талла билгалйинчу аспектах хаамаш билгалбан хаа, билгалйина аспект сацон; талламан аспект сихха хийца хаа;

- карарчу дешаран киншки тlехь а, коплектан кхечу киншкахь тlехь а паргIат хIума лаха; дешаран дошаман корпусех пайдаэца, школин библиотекин фондехь лаха; оьшу хаамаш лаха а, дешаран тайп-тайпанчу Iалашонашкахь цунах пайдаэца а;

- хаамийн тайп-тайпанчу хьостанашца паргIат болх бан (текстан кепехь, суртдилларан я музыкин говзаллехь санна схьагайтинчу).

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешна волучунна Iемар ду:

а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- дешаран кооперацин тайп-тайпанчу кепаш (шимма цхьаьна бен болх, жимачу тобанехь болх, йоккхачу тобанехь болх) а, социалан тайп-тайпана ролаш (дIахьошверг а, кхочушдийриг а) а;

б) зIе хиларан гурашкахь хьасене хилар санна:

- схьабовзийтинчу хьежамийн а, агIонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царх цхьахдолчунна тIетан а, йа шен хьежам дIабовзийта а хаа.

Цхьана кьепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декъехь дешна волучунна Iемар ду:

- ша-шен тидам бан а, болх дIабахьарна а, кхочушхиллачу жамIана а тlехь тидам бан а.

Амал кхиаран дешаран кхочушдарийн декъехь дешна ваьллачун Iама таро хир йу:

- шен леларан культура а, дуьненах кхетар а кхолладаралехь литературин йешаран мехаллах кхета;

- шен оьздангаллин-этически кьилба цхьана хорша дерзон (говзариин анализ йаран новкъахь а, церан хьокъехь кьамел дечохь а эхь-бехкан мах хадон а, харжам бан а зеделарг гулдан).

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

1 КЛАСС (66 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
1.1.	Къамел кхиор Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илли, хЮост). Беснаш. Светофор. Ишколехъ. Iаламан дуьне (цIера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, олхазарш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш). КIиранан денош. Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хIетал-металш	8	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		8	0	0	
2.1.	Йеша Iамор Дешдакъошца йешарна тIера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тIедовлар (текстах кхета таро лучу йешаран индивидуальни боларца догIуш йешаран чехкалла	49	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	(масалла). Йешаран орфоэпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхъатера йоцучу текстийн маӀнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схъагайтар.				
Дерриг:		49	0	0	
3.1.	<p>Дикачу адаман гӀуллакхаш.</p> <p>Деза дешнаш.</p> <p>Дийца,муьлхачу басахь хуьлу хӀуманаш.</p> <p>Вайн Даймохк.</p> <p>Соьлжа-ГӀала</p> <p>Вайн турпалхой:</p> <p>Кадыров Ахьмад-Хьаьжа</p> <p>Нурадилов Ханпаша.</p> <p>Вайн йаздархой:</p> <p>Айдамиров Абузар.</p> <p>Гайсултанов Ӏумар.</p> <p>Махмаев Жамалди.</p> <p>Ж.Махмаев «ДоттагӀалла»,«Къоман хазна»,</p> <p>«Дей,буьйсий»,«Дайна де»,«Бераш вайн хинйолу тӀаьхье ю..»,</p> <p>«Дуьло,бераш,делий вай»</p> <p>Ӏ-Хь Хатуев «Зингат»</p> <p>Ӏ.Демеев «Малонче»</p> <p>С.Эдилов «ГӀан», «Беркат»</p> <p>«Даймохк» бохучу дашах кхетам хир бу. Даймохк безар а, ларбар а, Ӏалашбар а хӀун ду хуур ду.</p> <p>Пачхье хӀун йу хуур ду. Нохчийн Республикин коьртачу гӀалин – Соьлжа-ГӀалин – цӀе йевзар йу. Соьлжа-ГӀалин йоцца истори йевзар йу. ДӀадаханчу шерийн турпалхойх а,</p>	9	0	0	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

	<p>кхузаманан турпалхочух шен дахарх нохчийн къоман дуьхьа дIаделлачу Кадыров Ахьмад-Хьаьжех а хаарш хир ду. Текстан хиламийн анализ йан а, адамийн Даймехкан дуьхьа леларех а, шайн дуьхьа леларх а кхета Iемар бу.</p> <p>«ДоттаIалла», «беркат», «дикалла», «къинхьегам безар», «Гиллакх» боху кхетамаш а бевзар бу, адаман дахарехь церам мехаллех а хкетар бу.</p> <p>КхидIа хьур ду хаарш шардар: ойла а йеш, кхета а кхеташ, йешар, йешначу говзарийн турпалхойн леларийн анализ йан; къаьсташ а, кхеташ а дийнна дешнаш дешар.</p>				
Дерриг:		9	0	0	
Программица сахьтийн барам		66	0	0	

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

2 КЛАСС (68 сахьт)

№	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахьтийн барам	Электронни дешаран ресурс.
---	---------------------------------------	----------------	----------------------------

п/п		Разделан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. «Даймехкан 1алам. Аьхке. Гуьйре»				
1.1.	Аьхке дагалацар. Ч1ерий дахар. Д. Кагерманов «Дог1а дар» Гуьйренан тидамаш. И. Демеев «Г1а». В. Бианки «Чан к1орнеш лийчор». Э.Мамакаев «Гуьйренан 1уьйре».	6	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 2. «Г1иллакх-обздангаллех лаьцна»				
2.1.	Денний, нанний дика хилар. В.Осеева «К1ентий». Э.Мамакаев «Нана». В.Осеева «Йоккха стаг» «Ц1ена хи» Ц1ена хила вай. Харц лийна 1у. Х1ума яар. Пайхамаро нийсонах лаьцна аьлларг. Хатуев. «Г1иллакх» Б.Дикаев «Берашка-сайн доттаг1шка». Талламан болх хьалхарчу чийрикна лерина.	8	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 3. «Берийн дахар»				

3.1	<p>Ж. Махмаев «Маликатан доттаг1ий.»</p> <p>Т. Ахмадова «Нура».</p> <p>З. Муталибов «Дешархойн кыйсадаларш».</p> <p>1. Гайсултанов «Доллучун шен хан ю».</p> <p>П. Абубакарова «Дешнех ловза».</p>	5			<p>https://desharkho.ru/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	Дакъа 4. «Вайн доттаг1ийн дийнаташ»				
4.1	<p>«Вайн доттаг1ийн дийнаташ»</p> <p>Х. Берсанов «Бексолтан алаша».</p> <p>Ж. Махмаев «Ши к1еза».</p> <p>Хь. Саракаев «Борзик».</p> <p>Э. Мамакаев «Тхан пису».</p> <p>Э.Мамакаев «Акхарой долчохь»</p> <p>Ш. Макалов «Дехкий дийна муха дисира».</p> <p>А. Тапалаева «Массарна дерг-ловзар».</p> <p>Хь. Саракаев «Х1орш х1ун ю?».</p>	8		0	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	Дакъа 5. «Болх-доккха хазахетар»				
4.1.	<p>Талламан болх шолг1ачу чийрикна лерина</p> <p>З. Муталибов «Муълхха а болх оьшуш бу»</p> <p>Ж.Махмаев «Маликат».</p> <p>1. Гайсултанов «Пхьола».</p> <p>Д. Кагерманов «Говзанчаш».</p> <p>Х.Ошаев «Ши накъост».</p> <p>Г. Балл «Цхъана меттехь ца соцу мало».</p>	7	1	0	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

	Дакъа 6. «1а»				
6.1	1.Мамакаев «1а», Э. Мамакаев «Керла шо». Туьйра «1аьнан обг1азло», Ж. Махмаев «Салазаш хахкар». Хь. Саракаев «Дарц». Д. Кагерманов «Г1ура – дада». Хь. Саракаев «Х1ара маца хуьлу?»».	7			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа7. «Вайн Даймохк»				
7.1	«Вайн Даймохк» Нефтах х1ун йоккху? 1. Кусаев «Сан Г1ала». Хиш. Вайн хиш чохь хуьлу ч1ерий. Ж. Махмаев «Машар».	4	1		https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
7.2	«Б1аьсте, б1аьсте йеьна кхечи!» Хь. Сатуев «Вайн бераш». Талламан болх кхоалг1ачу чийрикна лерина. Л. Н. Толстой «Б1аьсте». Хь. Саракаев «Х1ун ю иза?». 1.Гайсултанов «Б1аьста хьуьнхахь». Д. Кагерманов «Алкханчаш». В. Бианки «Пхьагал дитта т1ехь». «Муха дог1а деза синтар». Д.Кагерманов «Со а воьду». Н.Н. Носов «Хорсамех лавцна» (2с.).	11	1		

	Дакъа 8. Нохчийн халкъа барта кхолларалла»				
8.1	Цицигий, дахкий. Кицанаш. Х1етал-металш. Чехкааларш. Дагардарш. Туьйра «Майра пхъагал». Туьйра «Цаьпцалгий, зингаттий». Туьйра «Газа-гуьзалггий, сира борззий», Туьйра «Зуй, пхъагаллий». Талламан болх доьалг1ачу чийрикна лерина. Туьйра «Борззий,цхьогаллий,ломмий»		12	1	
	Дакъа 8. Жам1даран таллар				
8.1	Контрольни болх /Тестировани/			4	
Дерриг:			68	4	
Программица сахътийн барам		68			

Нохчийн литературин тематикин планировани

3 класс

№п/п	Программин дакъойн а, темийн а ц1ераш.	Сахътийн барам	Электронни дешаран ресурс
------	--	----------------	---------------------------

		Декъан сахъга ш	Талам ан белхаш	Кхолла раллин белхаш	
Дакъа 1. Даймехкан косташ.					
1.	А. Сулейманов «Даймахкана, вайн халкъана», «Ирс, ахъ х1ун до? Стенга доьду?» Ш. Арсанукаев «Б1ешерийн кыйсамехъ».	2			https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2			
Дакъа 2. Аьхке а, гуьйре а.					
2.	Ш. Арсанукаев «Аьхкена 1уьйре». М. Сулаев «Дог1а деанчул т1аьхъа». Д. Кагерманов «Аьхке». З. Муталибов «Оха болх а бо, деша а доьшу». Ж. Махмаев «Мангалкомарш». Хь .Хасаев «Комаьрша хьун». Хь. Осмиев «Гуьйре». Х. Эдилов «Гуьйре». Хь. Хасаев «Гуьйре т1екхочуш». Д. Кагерманов «Г1арг1леш, «хабарш» а дуьйцуш». Э. Мамакаев «Гуьйренан суьрташ».	10	1		https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		10	1		
Дакъа 3. Вайн Даймохк.					
3.	Вайн республика. Д. Кагерманов «Сан Кавказ». Ш. Рашидов «Даймахке безам».	2			https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2			
Дакъа 4. Талам лардар – иза Даймохк ларбар ду.					
4.	М. Пришвин «Сан Даймохк». Р. Ахматова «Эвлахъ». Хь. Хасаев «Бен». Хь. Саракаев «Асвадан адамалла». 1. Гайсултанов «Экскурси». Хь. Хасаев «Бохам».	7			https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		7			
Дакъа 5. Берийн дахар.					

5.	Хь. Саракаев «Тхойшинна эсий дажо лаба». Ж. Махмаев «Коран ангали». Гайсултанов «Яраг1и». Хь. Саракаев «Ж1ов, морзаххий, херх схьаобций». I. Чантиев «Стенна вара Мурад г1айг1ане». 3. Муталибов «Мустапан каранаш». Д. Кагерманов «Мазлаг1ехь». 1. Гайсултанов «Уггар мехалниг».	10	1		https://desharkho.ru/ www.urok95/ru
Дерриг:		10	1		
Дакъа 6. Даймохк вай кьинхьегамца хьестабо.					
6.	М. Сулаев «Лабттана гергахь ваьшна т1ера декхарш». Р. Нашхоев «Соьга йуха хабар дийцало». Ш. Арсанукаев «Сан йиша». Т. Закаев «Сох а хир ву г1ишлойархо». М. Ахмадов «Асарахь».	5			https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5			
Дакъа 7. 1а.					
7.	М. Сулаев «Лайн чимаш», «1а дулуш». Хь. Хасаев «Хьуьнхахь 1а». Ж. Махмаев «Ло деана». Д. Кагерманов «1аьнан хьаша». I. Мамакаев «1а». I. Гайсултанов «Цергков». Ш. Рашидов «1ай». Хь. Саракаев «Дуьххьарлера хьуьнар». Ш. Арсанукаев «1аьнан суьйре». I. Чантиев «1аьнан а, аьхкенан хилла кьовсам».	11			https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		11			
Дакъа 8. Б1аьсте йог1у, б1аьсте йог1у!					
8.	М. Сулаев «Б1аьстенца дека лабттан зевне илли», «Б1аьсте». I. Гайсултанов «Б1аьсте т1ейог1уш». I. Мамакаев «Б1аьстенан юьхь». В. Саидов «Барх1алг1а март». Хь. Саракаев «Мамина совг1ат». Хь. Хасаев «Хьуьнан акхарой б1аьста», «Зевне хьеший». Хь. Сатуев «Б1аьсте йог1у», «Б1аьстенан дог1а». I. Гайсултанов «1алам хаздан деза». Д. Кагерманов «Арахь».	12	1		https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		12	1		
Дакъа 9. Халкъан барта кхолларалла.					
9.	Туййранаш, шира дийцарш. Бабин Ч1ирдиг. Ден весет. Бекхам.	5	1		https://desharkho.ru/ www.urok95/ru

	Тешам боцу лулахой.				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5	1		
10.	Контролни болх /Тестировани/	4			
Дерриг		4			
Программин сахътийн барам		68			

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

4 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхолларалин белхаш	
1.1	Хь. Хасаев. «Беркате аьхке 3. Сулейманова. «Аьхкенан сурт» 1.Мамакаев. «Дагалецамаш 3. Сулейманова. «ЧIегIардиг» М. Мамакаев. «Гуьйре» Хь. Хасаев. «Шийла Iуьйре» Ш. Окуев. «Гуьйре».	7	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		7	0	0	
2.1	Таймин Биболатан илли	9	1	0	https://desharkho.ru/

.	<p>Эла Мусосттий, Адин Сурхой. Эла Мусосттий, Адин Сурхой. Астаг1а Тимар Астаг1а Тимар Гайсултанов. «Йуург ца хилча» Гайсултанов. «Йуург ца хилча» Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина) П. Хатуева. «Къонах хъанах олу?»).</p>				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	<p>Вайн республика-Нохчийчоь В. Баширов. «Сан хьоме Нохчийчоь» Т. Ахмадова, 1. Алиев. «Декалахь сан илли» С. Яшуркаев. «Пасха» С. Яшуркаев. «Пасха» М. Ахмадов. « Нохчийн хиш»Арсанукаев Ш.</p>	5			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	<p>Вайга туйранаша кхойкху «Муьлха йоккха хилла?» Чантиев. «Хьекъал тоьлла» А. Дадуев. «Мара байна Салман» А. Дадуев. «Мара байна Салман» «Къоьллел хьекъал тоьлла». «Къоьллел хьекъал тоьлла». З. Джамалханов. « Хьекъал долу йо1 а кхиэлахо а» З. Джамалханов. « Хьекъал долу йо1 а кхиэлахо а» Талламан болх (шолг1ачу чийрикна лерина) З. Джамалханов. «Хьекъал долу воккха стаг а, кьиза эла а » З. Джамалханов. «Хьекъал долу воккха стаг а, кьиза эла а » Охх1ай Охх1ай Махана аьлла баркалла 1.Гайсултанов Дашо б1араш</p>	16	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	1.ГайсултановДашо б1араш				
Дерриг:		30	2	0	
3.1	С. Бадуев «Со кхин хъуна декар дац. » С. Бадуев «Со кхин хъуна декар дац. » С. Бадуев «Дуьйлало» М.Мамакаев «Хъуьнхахь» 1.Мамакаев «Даймохк» 1.Гайсултанов. «Диканиг» 1.Гайсултанов. «Диканиг» 1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?» 1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?» Х.Эдилов «Ло дог1уш» Талламан болх (кхоалг1ачу чийрикна лерина)	11	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.2	Сийлахь-доккхачу зеран муьрехь Хь. Саракаев «Синтем боцу денош» Хь. Саракаев «Синтем боцу денош» 1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхьа» 1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхьа» 1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк» 1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк»	6			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.3	Болх бе,халкъан дуьхьа ваха- 1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц» 1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц» Х.Берсанов. «Жима Зарет» 1.Гайсултанов.«Совг1аташ» 1.Гайсултанов.«Совг1аташ» 1.Гайсултанов «Ч1ег1ардиган бен» 1.Гайсултанов «Ч1ег1ардиган бен» С. Гацаев. «Эх1, хьо мерза илли »	14	1		https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	3.Джамалханов «8-г1а Март» Ш.Рашидов «Ахъа суна гечделахъ» Талламан болх (добалг1ачу чийрикна лерина) 1.Мамакаев»Б1аьстенан 1уьйре» 3.Сулейманова «3у халхайолу» 3.Сулейманова «3у халхайолу»				
Дерриг:		31	2	0	
8.1	Контрольни болх /Тестировани/		4		
Дерриг:			4		
Программица сахътийн барам		68			

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

1 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхолла раллин белхаш		
Абатал хьалхара мур(къамел кхиор) 8 с.						
1.	Новкъахь.Шкоলেখь.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.	Ц1ера дийнаташ. З1акардаьхни.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.	Акха дийнаташ. Вайн махкара олхазарш.	1	0	0		https://ps95.ru/
4.	Сагалматаш. Акха стоьмаш	1	0	0		dikdosham/ru/
5.	Стоьмаш. Хасстоьмаш.	1	0	0		https://ps95.ru/
6.	Ахархойн г1ирсаш. Ялташ. 1алам.	1	0	0		dikdosham/ru/
7.	Дийнан раж.	1	0	0		https://ps95.ru/
8.	Сурсаташ	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Абатан мур (йеша 1амор) 49с.						
9	Аз а,элп а А,а.	1	0	0		dikdosham/ru/
10	Аз а,элп а У, у.	1	0	0		https://ps95.ru/
11	Аз а, элп а О.о	1	0	0		https://ps95.ru/
12	Аз а, элп а И.и	1	0	0		dikdosham/ru/
13	Аз а, элп а Л.л	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
14	Аз а, элп а М.м	1	0	0		https://ps95.ru/

15	Аз а, элп а. С, с	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
16	Аз а, элп а. Р, р	1	1	0		https://ps95.ru/
17	Аз а, элп а. Х, х	1	0	0		dikdosham/ru/
18	Аз а, элп а. Б,б	1	0	0		https://ps95.ru/
19	Аз а, элп а Д, д	1	0	0		https://ps95.ru/
20	Аз а, элп а Е, е.	1	0	0		dikdosham/ru/
21	Аз а, элп а Н, н	1	0	0		https://ps95.ru/
22	Аз а, элп а Т, т.	1	0	0		https://ps95.ru/
23	Аз а, элп а В, в	1	0	0		dikdosham/ru/
24	Аз а, элп а З, з	1	0	0		https://ps95.ru/
25	Аз а, элп а Й, й	1	0	0		https://ps95.ru/
26	Аз а, элп а К, к.	1	0	0		https://ps95.ru/
27	Аз а, элп а П, п.	1	0	0		https://ps95.ru/
28	Аз а, элп а Э, э.	1	0	0		https://ps95.ru/
29	Аз а, элп а Ш, ш.	1	0	0		dikdosham/ru/
30	Аз а, элп а Ц, ц.	1	0	0		https://ps95.ru/
31	Аз а, элп а l.	1	0	0		https://ps95.ru/
32	К1еда хъърк (ь)	1	0	0		https://ps95.ru/
33	Ч1ог1а хъърк(ъ)	1	0	0		dikdosham/ru/
34	Аз а, элп а Хъ, хъ.	1	0	0		dikdosham/ru/
35	Аз а, элп а Кх, кх.	1	0	0		https://ps95.ru/
36	Аз а, элп а Къ, къ	1	0	0		https://ps95.ru/
37	Аз а, элп а Г, г	1	0	0		dikdosham/ru/
38	Аз а, элп а Г1, г1	1	0	0		https://ps95.ru/

39	Аз а, элп а Аь, аь	1	0	0		https://ps95.ru/
40	Аз а, элп а Оь, Оь	1	0	0		dikdosham/ru/
41	Аз а, элп а Уь, уь	1	0	0		https://ps95.ru/
42	Аз а, элп а Ч, ч.	1	0	0		dikdosham/ru/
43	Аз а, элп а Ч1, ч1.	1	0	0		https://ps95.ru/
44	Аз а, элп а Т1, т1.	1	0	0		dikdosham/ru/
45	Аз а, элп а Ж, ж.	1	0	0		https://ps95.ru/
46	Аз а, элп а Х1, х1	1	0	0		https://ps95.ru/
47	Аз а, элп а К1, к1.	1	0	0		dikdosham/ru/
48	Аз а, элп а Ю, ю.	1	0	0		https://ps95.ru/
49	Аз а, элп а Юь, юь.	1	0	0		https://ps95.ru/ dikdosham/ru/
50	Аз а, элп а Я, я.	1	0	0		https://ps95.ru/
51	Аз а, элп а Яь яь.	1	0	0		https://ps95.ru/ dikdosham/ru/
52	Аз а, элп а, Ц1 ц1	1	0	0		https://ps95.ru/
53	Аз а, элп а, П1 п1	1	0	0		https://ps95.ru/
54	Аз а, элп а Ф ф. .	1	0	0		https://ps95.ru/ dikdosham/ru/
55	Аз а, элп а Ё ё.	1	0	0		https://ps95.ru/
56	Элп Ц ц	1	0	0		https://ps95.ru/
57	Элп ы	1	0	0		https://ps95.ru/
Абатал т1аьхара мур(Литературни йешар) 9с.						
58	Дикачу адаман г1уллакхаш. Деза дешнаш.	1	0	0		https://ps95.ru/ dikdosham/ru/
59	Дийца, муьлхачу басахь хуьлу	1	0	0		https://ps95.ru/ dikdosham/ru/

	х1уманаш.					
60	Вайн Даймохк.Соблжа-Г1ала	1	0	0		dikdosham/ru/
61	Вайн турпалхой.Кадыров Ахьмад-Хьаьжа.Нурадилов Ханпаша.	1	0	0		dikdosham/ru/
62	Вайн яздархой.Айдамиров Абузар.Гайсултанов 1умар.Махмаев Жамалди.	1	0	0		dikdosham/ru/
63	Ж.Махмаев «Доттаг1алла» «Къоман хазна» Дей,буьйсий	1	0	0		dikdosham/ru/
64	Ж.Махмаев Дайна де. «Бераш вайн хинйолу т1аьхье ю..»	1	0	0		dikdosham/ru/
65	Ж.Махмаев «Дуьло,бераш,делий вай 1-Хь Хатуев «Зингат»	1	0	0		dikdosham/ru/
66	1.Демеев «Малонче» С.Эдилов «Г1ан» Беркат	1	0	0		dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		66	0	0		

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

2 класс

№ п/ п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхолла раллин белхаш		
1.	Аьхке дагалацар.. Ч1ерий дахар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru

						ps95.ru/dikdosham
2.	Д.Кагерманов «Догла дар»,	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
3.	«Гуьйренан тидамаш»,	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
4.	Демеев И. «Гла»,	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
5.	Бианки В. «Чено клорнеш лийчор».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
6.	Э.Мамакаев «Гуьйренан луьйре».	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
7.	Дений,нанний дика хилар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
8	В.Осеева «Клентий»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
9	Э.Мамакаев «Нана» В.Осеева «Йоккха стаг»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
10	Цлена хи .Цлена хила вай?	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
11	Харцлийна лу. Хлума яар. Пайхламаро нийсонах лаьцна аьлларг	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
12	1-Хь.Хатуев «Гиллакх».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
13	Б.Дикаев «Берашка-сайд доттаглашка»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
14	Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина)	1	1	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
15	Ж.Махмаев «Маликатан доттаглий».	1	1	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

16	Т.Ахмадова «Нура»»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
17	З.Муталибов «Дешархойн кыйсадаларш».	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
18	1.Гайсултанов «Доллучун шенхан ю».Ъ	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
19	П.Абубакарова «Дешнех ловза»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
20	Х.Берсанов «Бексолтин алаша.	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
21	Ж.Махмаев «Ши клеза»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
22	Хь.Саракаев «Борзик»,	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
23	Э. Мамакаев «Тхан пису»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
24	Э.Мамакаев «Акхарой долчоь»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
25	Ш.Макалов «Дехкий дийна муха дисира»..	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
26	А.Тапалаева « Массарна дерг-ловзар»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
27	Хь.Саракаев «Хlorш хlorн ю?».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
28	Талламан болх шолгlачу чийрикна лерина	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
29	З.Муталибов «Муьлхха а болх оьшуш бу»..	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
30	Ж.Махмаев «Маликат».	1	1	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

31	1.Гайсултанов «Пхьола».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
32	Кагерманов. «Говзанчаш	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
33	Х.Ошаев «Ши накъост »	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
34	Г.Балл «Цхъана меттехь ца соцу мало».	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
35	1.Мамакаев «1а»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
36	Э.Мамакаев «Керла шо»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
37	Туййра «1аьнан оьг1азло»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
38	Ж.Махмаев «Салазаш хахкар»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
39	Хь.Саракаев «Дарц».	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
40	Д.Кагерманов Г1ура-дада».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
41	Хь.Саракаев «Х1ара маца хуьлу	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
42	«Нефтах х1ун йоккху?».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
43	1адиз Кусаев «Сан г1ала»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
44	«Хиш» «Вайн хиш чохь хуьлу ч1ерий»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
45	«Ж.Махмаев «Машар»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
46	Хь.Сатуев «Вайн бераш»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

47	Талламан болх кхоалгачу чийрикна лерина.	1	1	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
48	Л.Н.Толстой «Блабсте»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
49	Хь.Саракаев «Х1ун ю иза?».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
50	Гайсултанов «Блабста хьуьнхахь».	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
51	Д.Кагерманов «Алкханчаш»,	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
52	В.Бианки»Пхьагал дитта т1ехь»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
53	«Муха дог1а деза синтар»,	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
54	Д.Кагерманов «Со а воьду»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
55	Н.Носов «Хорсамах лаьцна»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
56	Н.Носов «Хорсамах лаьцна»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
57	Цициггий,дахкий(берийн ловзар)	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
58	Кицанаш,	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
59	Х1етал-металш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
60	Чехкааларш,	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
61	Дагардарш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
62	«Майра пхьагал»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

63	«Цаьпцалггий,зингаттий»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
64	«Газа-гуьзалггий,сира борззий»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
65	«Зуй,пхьагаллий»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
66	Талламан болх доьалгачу чийрикна лерина.	1	1	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
67	«Цхьогаллий,пхьагаллий»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
68	«Борззий,цхьогаллий,ломмий»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		68				

Нохчийн литературин поурочни планировани

3-г1а класс

№ п/п	Урокан тема.	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Таллам ан белхаш	КХоллараллин белхаш		
Даймехкан косташ. 2 с.						
1	А. Сулейманов «Даймахкана, вайн халкъана», «Ирс, ахь х1ун до? Стенга доьду?»	1	0	0		www.urok95/ru
2	Ш. Арсанукаев «Б1ешерийн кьийсамехь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
Аьхке а, гуьйре а. 11с.						
3	Ш. Арсанукаев «Аьхкенан 1уьйре».	1	0	0		www.urok95/ru
4	М. Сулаев «Дог1а деанчул т1аьхьа».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
5	Д. Кагерманов «Аьхке».	1	0	0		https://deshar

						kho.ru/
6	З. Муталибов «Оха болх а бо, деша а доьшу».	1	0	0		www.urok95.ru
7	Ж. Махмаев «Мангалкомарш».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
8	Хь .Хасаев «Комаьрша хьун».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
9	Хь. Осмиев «Гуьйре».	1	0	0		www.urok95.ru
10	Х. Эдилов «Гуьйре».	1	0	0		https://desharkho.ru/
11	Хь .Хасаев «Гуьйре тIекхочуш». Д. Кагерманов «ГIаргIлеш, «хабарш» а дуьйцуш».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
12	Э. Мамакаев «Гуьйренан суьрташ».	1	0	0		www.urok95.ru
13	Хьалхарчу чийрикна лерина талламан болх.	1	1	0		https://desharkho.ru/
Вайн Даймохк. 2с.						
14	Вайн республика. Д. Кагерманов «Сан Кавказ».	1	0	0		https://desharkho.ru/
15	Ш. Рашидов «Даймахке безам».	1	0	0		www.urok95.ru
Іалам лардар – иза Даймохк ларбар ду. 7с.						
16	М. Пришвин «Сан Даймохк».	1	0	0		https://desharkho.ru/
17	Р. Ахматова «Эвлахь».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
18	Хь. Хасаев «Бен».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
19	Хь. Саракаев «Асвадан адамалла».	1	0	0		www.urok95.ru
20	І. Гайсултанов «Экскурси».	1	0	0		www.urok95.ru
21	І. Гайсултанов «Экскурси».	1	0	0		https://desharkho.ru/
22	Хь. Хасаев «Бохам».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

Берийн дахар. 11 с						
23	Хь. Саракаев «Тхойшинна эсий дажо лаба».	1	0	0		www.urok95/ru
24	Хь. Саракаев «Тхойшинна эсий дажо лаба».	1	0	0		https://desharkho.ru/
25	Ж. Махмаев «Коран ангали».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
26	Гайсултанов «Яраг1и».	1	0	0		https://desharkho.ru/
27	Хь. Саракаев «Ж1ов, морзаххий, херх схяоьций».	1	0	0		www.urok95/ru
28	Г. Чантиев «Стенна вара Мурад г1айг1ане».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
29	З. Муталибов «Мустапан каранаш».	1	0	0		https://desharkho.ru/
30	Шолг1ачу чийрикна лерина талламан болх.	1	1	0		https://desharkho.ru/
31	Д. Кагерманов «Мазлаг1ехь».	1	0	0		www.urok95/ru
32	Г. Гайсултанов «Уггар мехалниг».	1	0	0		https://desharkho.ru/
33	Г. Гайсултанов «Уггар мехалниг».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Даймохк вай кьинхьегамца хьестабо. 5 с						
34	М. Сулаев «Лаьттана гергахь ваьшна т1ера декхарш».	1	0	0		www.urok95/ru
35	Р. Нашхоев «Собга йуха хабар дийцало».	1	0	0		https://desharkho.ru/
36	Ш. Арсанукаев «Сан йиша».	1	0	0		www.urok95/ru
37	Т. Закаев «Сох а хир ву г1ишлойархо».	1	0	0		https://desharkho.ru/
38	М. Ахмадов «Асарахь».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
1а. 11с.						
39	М. Сулаев «Лайн чимаш».	1	0	0		https://desharkho.ru/
40	М. Сулаев «1а дулуш».	1	0	0		www.urok95/

						ru
41	Хь. Хасаев «Хьуьнхахь 1а».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
42	Ж. Махмаев «Ло деана».	1	0	0		https://desharkho.ru/
43	Д. Кагерманов «1аьнан хьаша».	1	0	0		www.urok95.ru
44	И. Мамакаев «1а».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham.ru/
45	И. Гайсултанов «Цергков».	1	0	0		https://desharkho.ru/
46	Ш. Рашидов «1ай».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
47	Хь. Саракаев «Дуьххьарлера хьуьнар».	1	0	0		www.urok95.ru
48	Ш. Арсанукаев «1аьнан суьйре».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham.ru/
49	И. Чантиев «1аьнан а, аьхкена хилла кьовсам».	1	0	0		www.urok95.ru
Б1аьсте йог1у, б1аьсте йог1у! 13с.						
50	М. Сулаев «Б1аьстенца дека лаьттан зевне илли».	1	0	0		https://desharkho.ru/
51	Кхоалг1ачу чийрикна лерина талламан болх.	1	1	0		https://desharkho.ru/
52	И. Гайсултанов «Б1аьсте т1ейог1уш».	1	0	0		www.urok95.ru
53	И. Мамакаев «Б1аьстенан юьхь».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
54	М. Сулаев «Б1аьсте».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham.ru/
55	В. Саидов «Барх1алг1а март».	1	0	0		https://desharkho.ru/
56	Хь. Саракаев «Мамина совг1ат».	1	0	0		www.urok95.ru
57	Хь. Хасаев «Хьуьнан акхарой б1аьста».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham.ru/

58	Хь. Сатуев «Блабсте йоглу».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
59	И. Гайсултанов «Галам хаздан деза».	1	0	0		www.urok95.ru
60	Хь. Хасаев «Зевне хьеший».	1	0	0		https://desharkho.ru/
61	Хь. Сатуев «Блабстенан догла».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
62	Д. Кагерманов «Арахь».	1	0	0		www.urok95.ru
Халкъан барта кхолларалла. 6с.						
63	Туьйранаш, шира дийцарш. Бабин Чирдиг.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham.ru/
64	Добалглачу чийрикна лерина талламан болх.	1	1	0		https://desharkho.ru/
65	Ден весет.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
66	Бекхам.	1	0	0		www.urok95.ru
67	Тешам боцу лулахой.	1	0	0		www.urok95.ru
68	Тешам боцу лулахой.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham.ru/
Программица сахьтийн барам		68				

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

4 класс

№ п/ п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь		Электронни дешаран ресурс.
		Сахьт	Талла ман белхаш	Кхолла раллин белхаш			
Хьомечу 1аламан сурт-7с					Планаца	Билггал	
1.	Хь. Хасаев. «Беркате аьхке	1	0	0	01.09		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
2.	З. Сулейманова. «Аьхкенаң сурт»	1	0	0	06.09		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
3.	1.Мамакаев. «Дагалецамаш	1	0	0	08.09		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
4.	З. Сулейманова. «Ч1ег1ардиг»	1	0	0	13.09		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
5.	М. Мамакаев. «Гуьйре»	1	0	0	15.09		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
6.	Хь. Хасаев. «Шийла 1уьйре»	1	0	0	20.09		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
7.	Ш. Окуев. «Гуьйре».	1	0	0	22.09		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
Вайн Даймехкан д1адахначунна т1ера-9с							
8	Таймин Биболатан илии	1	0	0	27.09		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
9	Эла Мусосттий, Адин Сурхой.	1	0	0	29.09		https://desharkho.ru /

							/dikdosham/ru/
10	Эла Мусосттий, Адин Сурхой.	1	0	0	04.10		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
11	Астаг1а Тимар	1	0	0	06.10		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
12	Астаг1а Тимар	1	0	0	11.10		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
13	Гайсултанов. «Йуург ца хилча»	1	0	0	13.10		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
14	Гайсултанов. «Йуург ца хилча»	1	0	0	18.10		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
15	Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина)	1	1	0	20.10		Тестировани
16	П. Хатуева. «Къонах хъанах олу?».	1	0	0	25.10		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
Вайн республика-Нохчийчоь-5с							
17	В. Баширов. «Сан хьоме Нохчийчоь»	1	0	0	27.10		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
18	Т. Ахмадова, 1. Алиев. «Декалахь сан илли»	1	0	0	08.11		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
19	С. Яшуркаев. «Пасха»	1	0	0	10.11		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
20	С. Яшуркаев. «Пасха»	1	0	0	15.11		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
21	М. Ахмадов. «Нохчийн хиш»	1	0	0	17.11		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
Вайга туьйранаша кхойкху-16ч							

22	«Муълха йоккха хилла?»	1	0	0	22.11		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
23	Чантиев. «Хъекъал тоьлла»	1	0	0	24.11		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
24	А. Дадуев. «Мара байна Салман»	1	0	0	29.11		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
25	А. Дадуев. «Мара байна Салман»	1	0	0	01.12		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
26	«Къоьллел хъекъал тоьлла».	1	0	0	06.12		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
27	«Къоьллел хъекъал тоьлла».	1	0	0	08.12		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
28	З. Джамалханов. «Хъекъал долу йо1 а кхиэлахо а»	1	0	0	13.12		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
29	З. Джамалханов. «Хъекъал долу йо1 а кхиэлахо а»	1	0	0	15.12		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
30	Талламан болх (шолг1ачу чийрикна лерина)	1	1	0	20.12		Тестировани
31	З. Джамалханов. «Хъекъал долу воккха стаг а, къиза эла а»	1	0	0	22.12		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
32	З. Джамалханов. «Хъекъал долу воккха стаг а, къиза эла а»	1	0	0	27.12		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
33	Охх1ай	1	0	0	29.12		https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
34	Охх1ай	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/

35	Махана аьлла баркалла	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
36	1.Гайсултанов Дашо б1араш	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
37	1.ГайсултановДашо б1араш	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
Нохчийн кьоман баккхий йаздархой- 11с							
38	С. Бадиев «Со кхин хьуна декар дац. »	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
39	С. Бадиев «Со кхин хьуна декар дац. »	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
40	С. Бадиев «Дуйлало»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
41	М.Мамакаев «Хьуьнхяхь»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
42	1.Мамакаев «Даймохк»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
43	1.Гайсултанов. «Диканиг»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
44	1.Гайсултанов. «Диканиг»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
45	1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
46	1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
47	Х.Эдилов «Ло дог1уш»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/

48	Талламан болх (кхоалгачу чийрикна лерина)	1	1	0			Тестировани
Сийлахь-доккхачу зеран муьрехь- (6с)							
49	Хь. Саракаев «Синтем боцу денош»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
50	Хь. Саракаев «Синтем боцу денош»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
51	1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхьа»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
52	1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхьа»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
53	1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
54	1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
Болх бе,халкъан дуьхьа ваха-14с							
55	1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
56	1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
57	Х.Берсанов. «Жима Зарет»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
58	1.Гайсултанов.«Совг1аташ»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/

59	1.Гайсултанов.«Совг1аташ»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
60	1.Гайсултанов «Ч1ег1ардиган бен»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
61	1.Гайсултанов «Ч1ег1ардиган бен»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
62	С. Гацаев. «Эх1, хьо мерза илли »	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
63	З.Джамалханов «8-г1а Март»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
64	Ш.Рашидов «Ахъа суна гечделахъ»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
65	Талламан болх (доьалг1ачу чийрикна лерина)	1	1	0			Тестировани
66	1.Мамакаев «Б1аьстенан1уйре»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
67	З.Сулейманова «Зу халхайолу»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
68	З.Сулейманова «Зу халхайолу»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68					

Іаморан-методически кхачойар

Іаморан-методически пособиш

1. Дешаран книжка. Белхан тептар. 1-ра класс.
2. Дешаран книжка. Белхан тептар. 2-гІа класс.
3. Дешаран книжка. Белхан тептар. 3-гІа класс.
4. Дешаран книжка. Белхан тептар. 4-гІа класс.
5. Берийн бошмашна а, йуьхьанцарчу классашна а лерина хрестомати. /ХІоттийнарг.

Эдилов С.Э. Соьлжа-ГІала, 2018.

Іилманан литература

Эдилов С.Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а. Соьлжа-ГІала, 2018.

Арсанукаев А.М. Шкоলেখь исбаьхьаллин произведени таллар. Соьлжа-ГІала, 2013.

Методически литература

Эдилов С.Э. Дагалецамийн денош а, суьйренаш а

Ишколин даздариин, викторинийн, кьовсадаларийн, суьйрениин сценариш. Соьлжа-ГІала, 2018.

Дошамаш

1. Мадиев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.

2. Абдулкадырова Р.А. Йуьхьанцарчу ишколана лерина суьрташкахь нохчийн-оьрсийн-ингалсан дошам. Соьлжа-ГІала, 2011.

Хаамийн-ресурсни кхачойар

1. desharkho.ru – Нохчийн элекиронни школа.

2. ps95.ru/dikdosham/ - Нохчийн-оьрсийн, оьрсийн-нохчийн онлайн дошам.

Урокал арахъа дIайахъа магийнчу мероприятийн перечень

Кху программо иштта йукъалоцу дешархойн урокал арахъара мероприятиш а. «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предметан чулацамца догIуш долу урокал арахъара гIуллакхаш билгал а дой, вовшахтуху йуьхьанцарчу классийн дешархойн башхаллаш а, хъашташ а, Нохчийн Республикин къаьмнийн а, этнокультурин а башхаллаш а тидаме а оьцуш. Урокал арахъарчу гIуллакхан маьIна ду ийманехь кхетош-кхиорна а, оьздангаллин нийса харжам бар кхиорна а тIехъажийна болу культурно-кхоллараллин болх дешархоша кхочушбар.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предметан чулацамца догIуш, урокал арахъара гIуллакх кхочушдарна леринчу сахтийн барам дешаран хьукмато билгалбо.

К ласс	Меропри ятин кеп	Тема	Дешархоша кхочушдечу гIуллакхийн коьртачу кепийн характеристикаш
I	Къамел	Сан дуьххьарлера киншкаш	Презентацига хьовсар. Къамелехь дакъалацар. Хаттаршна жопаш далар. Темица догIуш хаттарш дар. Хетарг довзийтар. Йеша киншка харжарх а, киншкица болх баран бакъонех а хаамаш бовзар. Йеша киншка харжар. Йовзаран Iалашонца киншкашка хьовсар.
I	Интегрир ованни заняти- езде	Ненан мотт	Къамелехь дакъалацар. Байташ йешар. Иллеш алар, эшарш лакхар. ХIетал-металш дастар.
2	Киншкина реклама йаккхар	Суна дукхайеза киншка	Билгалйинчу темина киншкаш харжар. Билгалйина тема иййцаре йар. Текстан реклама хIоттор. Хаттаршна жопаш далар. Реклама йовзийтар. Хетарг довзийтар.

2	Виртуала н гездар	Нохчийн Республика – сан хьоме мохк	Презентацига хьовсар. Республикин гIаланех а, бIаьрла меттигех а болчу хаамашка ладогIар. Къамелехь дакъалацар. Темица йогIу говзарш йешар.
2	Прое ктан болх	Сан доьзал	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхйаккхар а (куьйга йина киншка кечйар).
2	Йешархойн къовсадалар	Поззин дезде	Байташ къастош а, дагахь а йешар. Литературин меттан кепаш ларйар. Хаттаршна жьопаш далар. Байташ йешаран мах хадор. ЖамIаш дийцаре дар.
3	Ловзар	Туьйранин турпалхойн парад (болам)	Ловзарехь дакъалаца. Педахкарш кхочушдар. Хаттаршна жьопаш далар. Хаттарш дар.
3	Виртуала н гездар	Киншки н истори	Кишкаш йовзар. Церан тайпанаш билгалдар. Йийцаре йар, хаттарш кечдар. Билгалйинчу темин хьокъехь ойла йар.
3	Прое ктан болх	Суна дукхадезачу дийнатах безамца	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхйаккхар а.
3	Йешначу говзарш тIехь жима спектакль	Довзий вай?	Говзарш йешар. Сурт гайтрахьама ролаш харжар. Театрализацина декорациш кечйар. Спектаклехь дакъалацар. Йийцаре йарехь дакъалацар.

	Жима- проект	Халкъан хъекъало боху	<p>Проектан болх кхочушбархъама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар.</p> <p>Проект кхочушйар а, тергамах чекхйаккхар а.</p>
--	-----------------	--------------------------	--

4	Къамел	Хазалла хІун йу?	Къамелехъ дакъалаца. Проблема хІоттийнчу хаттар тІехъ ойла йан. Хетарг довзийта. Темина дийцар а, монолог а хІоттон (кхолла).
4	Викторин а	Вай а, Іалам а	Викторинехъ дакъалаца. Проблема хІоттийнчу хаттар тІехъ ойла йан. Кхоллараллин кепара тІедахкарш кхочушдан. Хаттаршна жьопаш дала. Хетарг довзийта.
4	Къамел	Вайн къоман (халкъан) дезденош	Дезденойх лаьцначу хаамашка ладогІа. Къамелехъ дакъалаца. Хаттаршна жьопаш дала. Хетарг довзийта.

Белхан программа кечйечу хенахъ тематикин план хІотторехъ тидаме эцна хила йеза дешаран-методически материалаш йолу (мультимедин программаш, электронан Іаматаш а, задачникаш а, электронан библиотеках, виртуалан лабораториш, ловзаран программаш, цифровой Іаморан ресурсийн колледиш) электронан (цифровой) Іаморан гІирсех пайдаэцаран таронаш, пайдаэцархойн тайп-тайпана тобанаш Іаморехъ а, кхетош-кхиорехъ а шайх пайдаоьцуш йолу а, электронан (цифровой) кепехъ схъайелла а йолуш, ИКТ-н дидактикин таронаш кхочуш а йеш, шайн чулацам дешарх долчу низамца цхъаьнабогІуш а болуш.